

Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет ветеринарної медицини та
біотехнологій імені С.З. Гжицького
Факультет суспільного благополуччя та здоров'я людини

Кафедра філософії та педагогіки

ДОРОШ МАРТА МИХАЙЛІВНА
АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ВИКЛАДАЧА: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Кваліфікаційна робота

галузь знань А Освіта

спеціальність А1 Освітні науки

ОПП Освітні, педагогічні науки

Науковий керівник

Завідувач кафедри філософії та
педагогіки, доктор педагогічних
наук, професор_____

Смолінська О.Є._____

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ФУНДАМЕНТ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	9
1.1. Академічна свобода й добродесність як діалог.	9
1.2. Академічна свобода: історія та розвиток поняття.....	21
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ.....	31
2.1. Нормативно-правове забезпечення академічної свободи у вищій освіті України.....	31
2.2. Нормативно-правове забезпечення академічної свободи у вищій освіті України.....	42
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ВЛАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	57
3.1. Методологія дослідження	57
3.2. Результати дослідження.....	60
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	68
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Питання академічної свободи та доброчесності сьогодні набуває особливого значення в контексті глибоких трансформацій, які переживає українська система вищої освіти під впливом воєнних, соціальних і технологічних викликів. В умовах повномасштабної війни, цифрової переорієнтації освітнього процесу, інтеграції до Європейського освітнього простору та зростання ролі штучного інтелекту, академічна свобода стає не лише юридичною гарантією, а й індикатором зрілості освітньої культури. Вона відображає здатність університетів забезпечувати простір для вільного мислення, наукової творчості, відкритого діалогу й критичного аналізу.

Водночас академічна свобода невіддільна від академічної доброчесності, яка постає етичним виміром освітнього процесу, його моральною та правовою основою. У поєднанні ці дві категорії формують фундамент професійної автономії викладача, який не лише транслює знання, а й формує громадянські цінності, світогляд і відповідальність майбутніх фахівців.

Актуальність теми визначається кількома ключовими обставинами.

За даними міжнародних моніторингів, таких як Academic Freedom Index [6], у світі спостерігається парадоксальна тенденція — розширення формальних гарантій академічної свободи поєднується зі зростанням адміністративного та політичного тиску на університети. Водночас у країнах, де дієвими є механізми саморегулювання і культури доброчесності, рівень інноваційності, дослідницької активності та міжнародної співпраці значно вищий.

Організація UNESCO у «*Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel*» [46] визначила академічну свободу як основу автономії викладача й університету. А Європейська хартія дослідників прямо пов'язує її з відповідальністю за етичність досліджень і чесність у публікаціях. Таким чином, академічна свобода сьогодні розглядається як ключовий показник демократичності суспільства і стійкості академічних інституцій.

В Україні академічна свобода офіційно закріплена в Законі України «Про освіту» [85] і «Про вищу освіту» [82]. Проте, як показують аналітичні звіти Transparency International Ukraine [57] та Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [80], практична реалізація цих положень залишається частково декларативною.

Серед проблем — надмірна централізація управління, недостатня участь викладачів у прийнятті академічних рішень, формалізм у роботі етичних комісій, а також страх перед цифровим контролем, зокрема через антиплагіатні системи. Водночас багато викладачів, особливо старшої генерації, демонструють обережне ставлення до цифрових технологій, побоюючись ретроспективних перевірок власних дисертацій сучасними програмами. Це вказує на недостатній рівень цифрово-етичної компетентності та брак упевненості в інституційних механізмах захисту репутації.

Крім того, війна створила додаткові ризики: втрату інфраструктури, зростання академічного навантаження, стресові фактори, які знижують толерантність до відкритих дискусій і критики. Відтак питання академічної свободи набуває екзистенційного значення — це не лише право, а й умова виживання освітньої спільноти, її внутрішньої стійкості.

Перехід університетів у цифровий формат відкрив нові можливості для викладання, досліджень і міжнародної співпраці, але водночас поставив під сумнів традиційні моделі академічної автономії. Алгоритми, системи перевірки плагіату, автоматизовані LMS-платформи й аналітика поведінки студентів створюють умови «цифрового спостереження».

Як зазначається у звіті *Academic Freedom in the Digital University* (UCU, 2022), викладачі дедалі частіше відчувають «парадокс цифрової свободи»: технічні інструменти підвищують прозорість, але можуть і звужувати простір для творчості. Тому дослідження рівня усвідомлення викладачами і студентами взаємозв'язку між академічною свободою, доброчесністю та цифровими технологіями є особливо своєчасним.

В Україні ця проблематика лише формується: інтеграція етичних політик у цифрове середовище потребує оновлення змісту навчальних дисциплін, розроблення курсів із академічного письма, критичного мислення, цифрової етики, а також формування практик «педагогіки довіри».

Академічна свобода — не лише інституційне право, а й ціннісна категорія, що визначає обличчя університету. Вона виявляється у стилі викладання, культурі дискусії, взаємоповазі між викладачами і студентами, а також у готовності діяти відповідально, етично і незалежно.

Викладач сучасного університету є не просто передавачем знань, а медіатором між свободою й доброчесністю. Він має вміти діяти автономно, але в межах етичних норм, приймати рішення, що враховують інтереси спільноти, а не адміністративну зручність. Саме тому актуальність дослідження полягає не лише в аналізі правових засад академічної свободи, а й у вивченні рівня сформованості культури академічної відповідальності.

Проведення емпіричного дослідження рівня обізнаності викладачів і аспірантів із законодавчими та локальними документами дозволяє:

- визначити реальний стан впровадження академічної свободи й доброчесності у вищій освіті;
- виявити бар'єри — психологічні, організаційні, технологічні;
- запропонувати практичні рекомендації для вдосконалення політик університету, навчальних програм і підготовки науково-педагогічних кадрів.

Завдяки порівнянню з міжнародними підходами [5; 55] дослідження сприятиме інтеграції українського досвіду в глобальний дискурс про академічну автономію, цифрову етику та нові форми університетської культури.

Отже, актуальність теми дослідження визначається потребою осмислення академічної свободи як умови професійної гідності викладача і доброчесності як її етичного виміру. У сучасному суспільстві, де знання стає ресурсом, а інформаційні технології — середовищем життя, тільки поєднання цих двох

засад дозволяє забезпечити якість освіти, довіру до науки та розвиток культури відповідальності.

Таким чином, дослідження спрямоване на розкриття того, як академічна свобода і доброчесність функціонують не лише як норми, а як жива культура університетського середовища, здатна підтримувати гідність, автономію і моральну стійкість викладача в умовах викликів ХХІ століття.

Об'єкт дослідження – процес реалізації академічної свободи та академічної доброчесності у системі вищої освіти України.

Предмет дослідження – педагогічні, правові й етичні засади забезпечення академічної свободи та доброчесності викладача в сучасному університеті, а також рівень їхньої усвідомленості й практичної реалізації у професійній діяльності.

Мета дослідження – з'ясувати сутність, нормативно-правові й ціннісні основи академічної свободи та доброчесності у вищій освіті України, а також визначити рівень обізнаності викладачів і аспірантів із відповідними законодавчими й локальними документами та особливості їх застосування у педагогічній практиці.

Для досягнення мети передбачено виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати історичні, філософські та теоретичні підходи до визначення сутності академічної свободи в контексті розвитку університетської освіти.
2. Дослідити міжнародно-правові та національні нормативні засади реалізації академічної свободи і доброчесності у сфері вищої освіти.
3. Визначити сучасні тенденції, інноваційні практики та проблеми забезпечення академічної свободи у вищій освіті України.
4. Охарактеризувати інституційні моделі реалізації принципів академічної доброчесності у вітчизняних університетах.

5. Провести емпіричне дослідження рівня обізнаності викладачів і аспірантів щодо законодавчих та локальних актів, що регламентують академічну свободу і доброчесність.

Для досягнення мети використано комплекс взаємопов'язаних **методів** дослідження:

- Теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, систематизація наукових джерел, порівняльно-правовий аналіз міжнародних і національних документів, контент-аналіз локальних актів університетів.
- Емпіричні: анкетування, опитування, інтерв'ювання викладачів і аспірантів, спостереження за освітнім процесом.
- Статистичні: кількісна обробка результатів анкетування, виявлення тенденцій і закономірностей.
- Методи інтерпретації: якісний контент-аналіз відкритих відповідей, порівняння отриманих даних з міжнародними дослідженнями.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукового розуміння феномену академічної свободи та академічної доброчесності як взаємопов'язаних компонентів професійної культури викладача; уточненні понятійно-категоріального апарату; обґрунтуванні педагогічних і правових механізмів забезпечення свободи і відповідальності в освітньому процесі; узагальненні міжнародного досвіду і його адаптації до українських умов.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні рекомендацій для закладів вищої освіти щодо удосконалення політики академічної доброчесності, інтеграції принципів свободи й етики у внутрішні нормативні акти, створення навчальних модулів з академічної культури та цифрової доброчесності. Отримані результати можуть бути використані при підготовці викладачів, у системі післядипломної освіти та при розробленні університетських кодексів честі.

Структура роботи включає вступ, три розділи («Академічна свобода та доброчесність викладача як фундамент університетських трансформацій»),

«Сучасний стан, тенденції та проблеми реалізації академічної свободи у вищій освіті України», «Результати власних досліджень»), висновки, список використаної літератури, що включає 91 найменування. Загальний обсяг роботи – 80 сторінок. Текст ілюструють 1 рисунок, 2 таблиці, 1 додаток.

РОЗДІЛ 1

АКАДЕМІЧНА СВОБОДА ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ВИКЛАДАЧА ЯК ФУНДАМЕНТ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

1.1. Академічна свобода й доброчесність як діалог

Безперечно, аналіз порушеної проблеми варто розпочати з уточнення термінологічного апарату та огляду наукових підходів до її розуміння. Тому передусім звернімося до визначення поняття «академічна свобода».

<p>1. <i>«Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом» [82]</i></p>	<p><i>«Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова, думки і творчості, поширення знань та інформації, вільного оприлюднення і використання результатів наукових досліджень з урахуванням обмежень, установлених законом» [85]</i></p>
--	--

Спираючись на визначення академічної свободи, подане в Законах України, можна стверджувати, що ця категорія охоплює свободу педагогічної та наукової творчості, свободу мислення, а також право на вільне висловлення поглядів і результатів досліджень.

Варто звернути увагу на певні розбіжності між положеннями Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про освіту». У другому документі поняття академічної свободи тлумачиться ширше — зокрема як свобода мислення і вільне оприлюднення результатів наукових пошуків. При цьому проблема свободи мислення в умовах сучасного цифрового суспільства й у контексті нової етики комунікацій потребує подальшого осмислення.

Згідно з чинним законодавством, викладацька діяльність «спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору» [85].

Згідно з чинним законодавством України, поняття академічної свободи охоплює основні складові, до яких належать свобода педагогічної й наукової творчості, свобода мислення та право на вільне висловлення власних поглядів і результатів досліджень.

Водночас доцільно звернути увагу на відмінності між положеннями Закону України «Про вищу освіту» та Закону України «Про освіту». У другому з них академічна свобода тлумачиться ширше — як свобода мислення та можливість відкритого оприлюднення результатів наукової діяльності. Варто підкреслити, що в умовах цифрової доби та нових етичних стандартів комунікації питання реалізації свободи мислення набуває особливої актуальності й потребує подальшого наукового осмислення.

Відповідно до Закону, викладацька діяльність «спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору» [85].

Як бачимо, у поданому визначенні добросовісність не розглядається як чинник, що обмежує академічну свободу, оскільки за своєю природою вона не

має заборонного змісту. Йдеться радше про світогляд як показник зрілості мислення, який передбачає не лише відмову від недоброчесних дій, а й формування професійної поведінки, заснованої на етичних принципах і цінностях, несумісних із будь-якими проявами інтелектуального привласнення чужих ідей. Отже, доброчесність виступає не зовнішньою вимогою, а внутрішнім виявом свободи викладача.

Подібне розуміння простежується і в законодавчому визначенні компетентності як «динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність» [85].

Таким чином, абсолют академічної свободи не є протилежністю обмеженням, а постає в органічному зв'язку з академічною відповідальністю, дотриманням етичних норм, повагою до прав студентів, принципами академічної доброчесності та орієнтацією на якість освіти.

Використовуючи аналогічний підхід до пояснення сутності свободи, звернімося до законодавчих трактувань академічної доброчесності. Вона визначена Законом України «Про освіту» як одна із засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності [85, ст. 6, п. 1]. При цьому академічна доброчесність у структурі базових освітніх засад передує академічній свободі, хоча й розташовується після свободи у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності.

«Академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України "Про освіту", цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою

«Академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання

забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень» [82, ст. 1]

та/або наукових (творчих) досягнень» [85, ст. 42, п. 1].

Як бачимо, Закон України «Про вищу освіту» містить посилення на рамковий власне в частині етики та повністю повторює визначення.

Отже, академічною доброчесністю послуговуються у сфері суспільних відносин, що регламентують здебільшого наукову й освітню діяльність. Окрім цього, Закон України «Про вищу освіту» охоплює й інші аспекти розбудови доброчесності у ЗВО. Відтак, ст. 3 містить норми, згідно з якими формування й реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом: збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти; розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя; створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі – забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти; розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи усіх учасників освітнього процесу [82].

Окрім того, ст. 26 передбачена низка ключових завдань ЗВО (рис. 1).

Рис. 1.1. Основні завдання ЗВО згідно зі ст. 26 Закону України «Про вищу освіту» [87]

Окреслені завдання спрямовані на формування в закладі вищої освіти такого освітнього середовища, яке поєднує принципи академічної свободи та доброчесності. При цьому, згідно з ч. 3 ст. 32 Закону, визначено конкретні механізми забезпечення академічної доброчесності. Відповідно, заклади вищої освіти зобов'язані: «вживати заходів, у тому числі шляхом запровадження відповідних новітніх технологій, щодо запобігання та виявлення академічного плагіату в наукових роботах наукових, науково-педагогічних, педагогічних, інших працівників і здобувачів вищої освіти та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності; мати внутрішню систему забезпечення якості вищої освіти, у тому числі затверджену політику забезпечення дотримання учасниками освітнього процесу академічної доброчесності (кодекс академічної доброчесності)» [82, ст. 32, ч. 3].

Водночас академічна доброчесність розглядається як одна з форм прояву більш загальної категорії — доброчесності. Адже особа, яка демонструє доброчесність у науково-освітньому середовищі, не завжди обов'язково виявляє ту ж міру моральної послідовності в інших сферах суспільних відносин. Порівняльний аналіз семантики понять «доброчесність» і «integrity» дає змогу глибше зрозуміти їх сутність.

В українській мові «доброчесність» тлумачиться як «властивість за знач. доброчесний. Який живе чесно, дотримується всіх правил моралі. Який є проявом чесності, моральності» [68].

Натомість англomовні лексикографічні джерела подають, що етимологія слова «integrity» походить від латинського «integritas», що містить такі смислові компоненти, як розсудливість, цілісність, завершеність, чесність і низку інших значень, коли слово вживається у переносному сенсі [48].

Як зазначає Н. М. Філіпова, сучасне розуміння цього концепту полягає в тому, що чесність трактується як цілісна, неподільна моральна категорія, яка виявляється у практичному дотриманні етичних принципів незалежно від зовнішніх обставин [90].

Автори «Стенфордської філософської енциклопедії» виокремлюють кілька типів доброчесності: доброчесність як самоінтеграція, доброчесність як ідентичність, доброчесність як самоконструювання, доброчесність як відстоювання будь-чого, доброчесність як моральна мета [35].

Як видно, такі типи доброчесності мають практичний, діяльнісний вимір, тісно пов'язаний із вихованням цінностей, що виходять за межі університетського середовища та реалізуються через особисту й соціальну відповідальність упродовж життя.

Міжнародна організація «Scholars at Risk», яка позиціонує себе як глобальна мережа установ і фахівців, покликана захищати науковців і підтримувати академічну свободу [4], визначає п'ять ключових цінностей, які, на їхню думку (і з чим важко не погодитися), мають становити основу системи вищої освіти. Саме вони формують підґрунтя для сталого особистісного й професійного розвитку як викладачів, так і студентів [49].

Для розвитку доброчесності в університетському середовищі учасники освітнього процесу повинні не лише поділяти певні цінності, а й активно поширювати їх. Слід пам'ятати, що студенти є рівноправними суб'єктами академічного процесу поряд із викладачами та адміністрацією, тож зміни в системі цінностей неминуче стосуються і їх. Саме тому в університетській культурі має функціонувати кодекс цінностей, який ґрунтується не на заборонах чи покараннях, а на свідомому прагненні до чесності, моральності та взаємної поваги.

Разом із тим, сучасні вимоги законодавства у сфері вищої освіти передбачають, що впровадження стандартів доброчесної поведінки у ЗВО виходить за межі лише академічної доброчесності. Зокрема, кодекси етики чи інші локальні нормативні акти повинні містити положення про забезпечення гендерної рівності, запобігання та протидію сексуальним домаганням, насильству й дискримінації, а також про формування політики «нульової толерантності» до корупції. Попри те, що основна відповідальність за цей

процес покладається на науково-педагогічних працівників, здобувачі освіти також відіграють активну роль: вони можуть ініціювати зміни, брати участь у розробленні кодексу цінностей, сприяти поширенню інформації про нього, а також нести відповідальність за підтримання прозорості та моніторингу його виконання.

Важливими передумовами формування добросовісного академічного простору виступають культура комунікації про цінності, чіткий розподіл відповідальності, зрілість управлінських процесів і прозорість механізмів моніторингу. Також значення мають сталі корекційні практики та традиція відкритого діалогу щодо етичних питань.

Наявність або відсутність внутрішньої суперечності між свободою та дотриманням правил у сфері освіти залишається складною проблемою філософії освіти, що потребує подальших досліджень. Варто зазначити, що це питання активно розробляється у сучасній науковій думці [50; 51]. Проблемам академічної свободи присвячено чимало досліджень. В цілому, ідея університету саме й зводиться до ідеї академічної свободи [74]. Видатні мислителі XIX–XX століть (Вільгельм фон Гумбольдт, Джон Генрі Ньюмен, Хосе Ортега-і-Гассет, Карл Ясперс, Ганс-Георг Гадамер, Юрген Габермас, Вольф Лепеніс, Жак Дерріда, Марек Квек) формотворчо і критично осмислювали ідею Університету, саме результат їх роздумувань може стати відправною точкою переустановлення сучасного українського університету. Традиція українського університету, що сягає часів Острозької та Києво-Могилянської академій, була перервана низкою несприятливих для її розвитку історичних подій. Наслідки деформацій університетського життя, які насамперед проявлялися у встановленні т.зв. «контрольованих свобод» імперськими режимами, суттєво відчуваються в культурно-освітньому просторі університету.

Європейська асоціація університетів виробила власне бачення шляхів упровадження академічної свободи в університетській освіті [34]. Проводяться

відповідні дослідження й у студентському середовищі, причому поєднується вивчення академічної свободи, інституційної автономії та академічної доброчесності [37].

Автори M. Slowey і R. Taylor [52] присвятили свою книгу проблемі академічної свободи як досягнення експертності, висліду *intellectual rigor* (інтелектуальної ретельності, суворості, прискіпливості), тобто дії внутрішніх етичних обмежувачів, а не сваволі як інтелектуальної безвідповідальності, коли обмеження є зовнішніми та стосуються поля знань (Сократова модель «Чим більше я знаю, тим більше я розумію, що нічого не знаю», вивернена навиворіт у дусі постправди). Якщо пояснювати більш доступними тропами, то, за відомим українським висловом: «Порожня бочка гучить, а повна – мовчить».

Філософські та ціннісні аспекти академічної свободи докладно розглядаються у працях Д. Герцюка [66], Н. Дем'яненко [67], О. Линовицької [78].

Дослідники підкреслюють, що університетське життя ґрунтується не лише на інституційних засадах, а й на автономії – закладу, викладачів і студентів, яка формує здатність фахівця до самостійних професійних рішень. Саме автономія, на думку авторів, виступає важливою передумовою становлення академічної свободи.

Проблематика академічної доброчесності у вищій освіті також є предметом численних досліджень і практичних ініціатив. На різних освітніх платформах створено навчальні курси, що сприяють формуванню культури доброчесності. Зокрема, С. Квіт і С. Чуканова представили курс «Академічна доброчесність в університеті» на платформі ВУМ [1].

На платформі «Prometheus» реалізовано курс «Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів» [64], а EdEra пропонує програму «Академічна доброчесність. Онлайн-курс для вчителів старших класів».

У науковому дискурсі ця тематика також розкрита в низці публікацій. Так, А. Колесніков у статті [76] аналізує особливості впровадження принципів академічної доброчесності в Україні.

Л. Філіпенко, О. Думанський та О. Козак [89] досліджують науково-ціннісні засади академічної доброчесності та розглядають інструменти виявлення недоброчесного використання штучного інтелекту.

Є. Дуліба та В. Гришко [70] аналізують академічну доброчесність як філософсько-правовий концепт, що охоплює широкий спектр морально-етичних принципів і норм, наголошуючи на її значенні для формування позитивного міжнародного іміджу України.

Крім того, Офіс доброчесності Національного агентства з питань запобігання корупції розробив освітній курс для викладачів «Антикорупція та доброчесність», спрямований на формування розуміння поняття доброчесності, розвиток доброчесних моделей поведінки та практичних умінь запобігання корупційним проявам [77]. Ця дисципліна вже успішно впроваджена у навчальні плани багатьох українських університетів.

Реформування вищої освіти в Україні, як і у світі, відбувається під впливом таких процесів, як автономізація ЗВО, інтернаціоналізація, цифровізація освітнього простору, студентоцентризм і розвиток дослідницьких університетів. У цьому контексті академічна свобода викладача виступає не лише фундаментальною цінністю, а й функціональним механізмом змін. Вона забезпечує гнучкість і оновлення змісту навчальних програм, упровадження міждисциплінарності, практико зорієнтованих підходів і сучасних педагогічних технологій.

Свобода у виборі тем, методів і форм публікацій стимулює розвиток дослідницького потенціалу університету та формує критичну академічну культуру. Академічна свобода також сприяє утвердженню демократичних принципів управління, заснованих на колегіальності, горизонтальних зв'язках і спільній відповідальності. Там, де вона реалізована, викладач несе персональну

відповідальність за достовірність знань, об'єктивність оцінювання та повагу до особистості студента.

Попри нормативне визнання академічної свободи в Україні, на практиці вона часто залишається радше задекларованою, ніж реально діючою. Причини цього явища багатомірні: з одного боку — адміністративний тиск (надмірна централізація управління, залежність від ректорського апарату, формалізована звітність, яка зводить поняття свободи до декларації); з іншого — традиції авторитарної педагогіки, що не визнають студентів рівноправними учасниками освітнього процесу. Додатковими бар'єрами є нестача підтримки академічної культури (відсутність системної підготовки викладачів до практичної реалізації свободи) та обмежені ресурси (недостатнє фінансування, дефіцит дослідницької бази, обмежений доступ до наукових бібліотек). Без подолання цих чинників академічна свобода не здатна виконувати своє головне призначення — бути рушійною силою якісної університетської трансформації [45].

В умовах війни, кризи довіри та економічної нестабільності академічна свобода набуває нового змісту. Вона постає не лише як правовий принцип, а як простір гуманістичних сенсів, де зберігається критичне мислення в умовах інформаційного протистояння, формується психологічна стійкість викладачів і студентів, зміцнюється громадянська відповідальність через освіту.

У цих реаліях університет має підтримувати викладача як «незалежного інтелектуала» — творця ідей, наставника студентів та моральний авторитет, здатний бути орієнтиром у складний час.

Досліджуючи взаємозв'язок «автономії» та «врядування у вищій освіті», автори колективної монографії [62] акцентують на моделі «розподіленого лідерства», розробленій Leadership Foundation for Higher Education (LFHE) [22].

Ця модель базується не на домінуванні індивідуальної постаті лідера (типу «big boss» чи «great person»), а на якості командної взаємодії та спільній відповідальності за результати.

У концепції «shared leadership» ключовим є залучення всіх членів університетської спільноти до прийняття рішень, розподіл повноважень і взаємна відповідальність за ефективність управлінських процесів. Як наголошується в праці [16], лідерство варто розглядати не як сукупність особистісних якостей окремого індивіда, а як процес колективної діяльності, що включає виконання функцій і дій спільнотою.

Таким чином, лідерство в університеті постає як кооперативна практика, зорієнтована на побудову ефективних взаємин у команді, розвиток взаємної довіри й відповідальності. Воно протиставляється традиційній концепції «героїчного» одноосібного лідера, утверджуючи ідею колективної компетентності.

За визначенням авторів, виміри розподіленого лідерства охоплюють контекст, культуру, зміни та взаємини, а його критерії включають людські ресурси, процеси, професійний розвиток і матеріальні засоби [16, с. 21]. Візуально модель розподіленого лідерства виглядає так (табл. 1).

Таблиця 1.1
Критерії та виміри розподіленого лідерства [24, с. 21]

Критерії розподіленого лідерства	Виміри та цінності спільного лідерства			
	КОНТЕКСТ Довіра	КУЛЬТУРА Повага	ЗМІНА Визнання	ВЗАЄМОВІДНОС ИНИ Співпраця
Люди	Залучення експертів до прийняття рішень	Люди беруть участь у прийнятті рішень	Всі, незалежно від рівня та функцій, беруть участь у розробці політики	Індивідуальна експертність сприяє колективному прийняттю рішень
Процеси	Демонструється спільне лідерство	Окремі групи беруть участь у прийнятті рішень	Всі, незалежно від рівня та функцій, беруть участь у розробці політики	Моделюються спільноти практиків
Професійний розвиток	Спільне лідерство є компонентом	Доступне наставництво для	Лідери всіх рівнів проактивно	Полегшується співпраця

	м навчання лідерству	спільного лідерства	заохочують розподілене лідерство	
Ресурси	Простір, час та фінанси для співпраці доступні	Внесок лідерства визнається та винагородж ується	Гнучкість вбудована в інфраструкту- ру та систему	Підтримуються можливості регулярного спілкування

Для реального утвердження академічної свободи у вищій освіті необхідно здійснити низку стратегічних кроків. Передусім важливо забезпечити справжню автономію закладів вищої освіти, у межах якої викладач матиме можливість вільно діяти без адміністративного тиску та надмірної регламентації. Не менш актуальним завданням є розвиток професійної компетентності педагогів у сферах андрагогіки, педагогіки партнерства, академічної етики та інноваційних освітніх технологій. Академічна доброчесність має стати складовою частиною інституційної політики кожного університету, інтегрованою у всі аспекти освітнього процесу та наукової діяльності.

Поряд із цим системна підтримка досліджень, створення можливостей для академічної мобільності та участі у міжнародних наукових спільнотах сприятимуть поширенню практик дотримання академічних свобод і підвищенню рівня академічної культури.

Академічна свобода у поєднанні з академічною доброчесністю — це не лише право викладача, а й смисловий центр освітньої трансформації, що визначає сутність і місію сучасного університету. Без свободи неможливо досягти ані творчості, ані інновацій, ані справжнього пізнання. Відтак, збереження й розвиток академічної свободи є одночасно захистом самої природи університету як простору вільної думки, інтелектуального пошуку й формування гідної особистості. У цьому контексті академічна доброчесність виступає гарантом сталого та гармонійного розвитку як окремих інституцій, так і всієї системи освіти.

Таким чином, академічна свобода викладача є фундаментальною складовою автономії закладів вищої освіти, тоді як сама автономія є умовою для її повноцінної реалізації. Академічна доброчесність, своєю чергою, поєднує особисту відповідальність викладача за результати діяльності з інституційним потенціалом реформування освітньої системи.

Взаємозв'язок між академічною свободою та доброчесністю відображає ступінь зрілості освітнього середовища, його готовність до переходу від централізованої моделі управління до відкритої, якісно орієнтованої системи, яка формує позитивний образ української вищої освіти у світі.

Водночас залишаються питання, що потребують подальшого наукового осмислення: патерналістські управлінські практики, жорстка вертикаль підпорядкування, а також розмитість відповідальності викладачів, коли активна суб'єктність поступається місцем пасивному виконанню зовнішніх вимог. Саме подолання цих бар'єрів стане кроком до формування справді вільного, відповідального й доброчесного академічного середовища.

1.2. Академічна свобода: історія та розвиток поняття

Поняття академічної свободи має глибоке коріння, що проходить через середньовічні університети до модерного часу. Щоб краще зрозуміти її сутність, варто прослідкувати кілька ключових етапів її формування — від «*libertas scholastica*» та «*libertas philosophandi*», через епоху Просвітництва й німецьку модель університету до становлення академічної свободи як професійної норми у XX столітті.

У середньовічній Європі університети часто діяли як корпоративні інституції, котрі прагнули захистити себе від зовнішніх впливів — церковних або світських. У цьому контексті формувалися ідеї *libertas scholastica* (університетська свобода) — особливі юридичні привілеї університетів і їхніх членів — а також *libertas philosophandi* (свобода філософствування). Ці два поняття інколи конфліктували, інколи доповнювали одне одного, і в сукупності

могли вважатися прообразами сучасної академічної свободи. За словами Т. М. Vozar, у середньовічній Англії «*libertas scholastica*» й «*libertas philosophandi*» слугували ключовими поняттями у суперечках щодо автономії університетів [60].

У рамках *libertas scholastica* університетам надавалися привілеї, наприклад право судочинства над своїми членами, автономія у внутрішніх дисциплінарних питаннях, і захист від втручань світської влади. Водночас *libertas philosophandi* відкривала можливість для вчителів та студентів вільно розмірковувати, обговорювати й критикувати, навіть коли їхні погляди могли йти врозріз з офіційною доктриною чи політичними інтересами. Ця інтеграція двох понять — юридичної автономії й інтелектуальної свободи — згодом стала важливою передумовою розвитку академічної свободи.

У XVIII – XIX століттях поширення ідей Просвітництва—свободи думки, скепсису, критичної науки—стало каталізатором для переосмислення ролі університету. У цей період виникли нові наукові дисципліни, розвивалося природознавство, філософія й політична думка. Це стимулювало вимогу, щоб університет був простором, де дослідники могли працювати без цензури чи догматичного контролю.

Особливо значущим був німецький університетський ідеал, пов'язаний із Вільгельмом фон Гумбольдтом (Wilhelm von Humboldt). Його модель університету, що стала відома як "Humboldtian model of higher education", інтегрувала викладання і наукові дослідження, а також наголошувала на автономії викладачів і студентів, свободі наукових пошуків та автономії університетів від зовнішнього втручання [17].

За цією моделлю університет не мав бути виключно інститутом підготовки працівників, а радше лабораторією вільної думки, в якій наука сама керує своїми власними критеріями. Перехід до такої моделі став важливим чинником у тому, що академічна свобода почала розглядатися не просто як

юридичне право університетів, але й як фундаментальна цінність університетської культури.

У ХХ столітті академічна свобода почала набувати нової форми — у контексті наукової автономії, захисту прав професорів та розвитку університетів як центрів досліджень. У Сполучених Штатах одним із ключових моментів, що дав поштовх розбудові академічної свободи як професійної норми, став так званий «Ross Affair» у Стенфорді — коли професор Едвард Росс був змушений піти у відставку через свої публічні політичні погляди. Це спричинило хвилю осмислення меж свободи викладача й привело до утворення Американської асоціації університетських професорів (AAUP), яка у 1915 році прийняла «Declaration of Principles on Academic Freedom and Academic Tenure» [10].

У цьому документі академічна свобода стала оформленою професійною нормою — з принципами, які гарантують захист викладачів у межах їх дисциплін, свободу педагогічного вибору, право висловлюватися за межами аудиторії. Згодом у 1940 році AAUP [2] випустила оновлену редакцію цих принципів, яка й до сьогодні впливає на академічну культуру в США.

У Європі та інших регіонах також відбувалися подібні трансформації: університети прагнули автономії від державних інституцій, політичного контролю чи релігійного цензурування. У ХХ столітті за словами дослідників, концепція академічної свободи стала «never-ending story», адже її межі та інтерпретації постійно трансформуються під впливом змін у суспільстві, владі, технологіях та глобалізації [23].

Таким чином, історія академічної свободи — це еволюція від юридичних привілеїв середньовічних університетів до сучасної парадигми, де свобода наукової думки, автономія інституцій і захист професійних прав викладача стають наріжними каменями академічної культури. Кожен із перерахованих етапів — середньовічна автономія, просвітницька трансформація, німецька

університетська традиція та формалізація норм у ХХ столітті — вніс важливий внесок у те, якою ми сьогодні розуміємо академічну свободу.

У сучасному контексті ці історичні передумови допомагають розпізнавати не лише права викладачів і студентів, а й складні взаємини між університетами, державою й суспільством. Усвідомлення цих історичних шарів надає змогу глибше критично осмислити, якими бути межі свободи, як захищати її від зовнішніх викликів, а також формувати нові підходи до її реалізації в університетах ХХІ століття.

У сучасній академічній дискусії існує кілька взаємозв'язаних підходів до тлумачення академічної свободи. Ці підходи відображають різні акценти — юридичні, етичні, професійні й інституційні — та допомагають осмислити, яким чином свобода наукової і викладацької діяльності може бути поєднана з відповідальністю та суспільним контекстом.

Один із теоретичних підходів розглядає академічну свободу як частину більш загального права на свободу думки і висловлення. За цією точкою зору, академічна свобода впливає зі свободи вираження думок і з «права на освіту» як фундаментального права. У цьому сенсі академічна свобода розглядається як спеціалізований випадок свободи вираження в умовах вищої освіти [14].

Автори цього підходу звертають увагу, що право на освіту в міжнародному праві зазвичай тлумачиться таким чином, що його реалізація неможлива без свободи академічної діяльності — для викладачів і студентів. З іншого боку, академічна свобода належить передусім академічним працівникам, хоча і студенти теж можуть користуватися певним спектром внутрішньо академічних свобод.

Такий підхід має сильні правово-нормативні підвалини: він дозволяє розглядати академічну свободу як право, яке може бути захищене міжнародним правом, конституціями держав чи професійними нормами. Але в той же час він не завжди достатньо враховує специфіку академічної діяльності — наприклад, внутрішні стандарти науки, автономію університетів, професійну етику.

Ще одна лінія теоретичного осмислення акцентує роль контракту (університет — викладач) і професійних норм в інтерпретації академічної свободи. Одна з таких теорій — *contract theory of academic freedom* [41] — вказує, що чинні правові гарантії (наприклад, в межах Першої поправки до Конституції США) можуть бути недостатніми, тому доцільно розглядати академічну свободу як предмет договору між університетом і викладачем, з формалізованими зобов'язаннями й гарантіями.

Цей підхід дозволяє підкреслити баланс між правами викладача та обов'язками, що випливають із договору: університет підтримує автономію викладача, а викладач зобов'язується дотримуватися стандартів науки, внутрішніх правил закладу й відповідати перед академічною спільнотою.

У професійно-рольовому підході академічна свобода розглядається як частина професійної автономії викладача, який виконуючи свою викладацьку й наукову роботу, має право вибору методів, форм, тем досліджень, але в межах стандартів дисципліни, етики й обов'язків перед студентами та інституцією.

Законодавчо-орієнтований підхід розглядає академічну свободу як спеціальну категорію, що повинна мати власне юридичне оформлення й захист. У правознавчій літературі існує концепція *specific theory of academic freedom* [58], яка намагається чітко виділити академічну свободу з-поміж інших фундаментальних свобод (наприклад, свободи слова) і обґрунтувати, чому її варто захищати автономно в рамках конституції чи закону.

Ця теорія також ставить питання про те, чи має академічна свобода бути визнана як окрема свобода в рамках конституції або як правова підкатегорія, яка отримує спеціальний захист. Такий підхід прагне уникнути розмитості, коли академічна свобода «загубиться» під загальною свободою слова, і визначити, де саме проходять межі академічної свободи: у навчанні, у дослідженнях, у публічних заявах викладачів тощо. У країнах, де академічна свобода має юридичний захист, вона часто позиціонується як «*special concern of the First Amendment*» (за американським прецедентом) [54].

Окрім юридичних підходів, існує потужна лінія інтерпретації академічної свободи через призму цінностей, етики та культури науки. З цього погляду академічна свобода — не просто право чи контракт, а умова розвитку автономної, відповідальної та етичної наукової спільноти. Підкреслюється важливість саморегуляції, внутрішньої мотивації, критичного ставлення до влади й культури академічного діалогу.

У цій парадигмі свобода стає не просто дозволом, а етичним зобов'язанням: свобода має бути використана чесно, відповідально, з урахуванням цінностей правди, доброчесності та суспільної відповідальності. Академічна свобода притаманна культурі, а не лише нормам.

Також важливим є зв'язок академічної свободи з концепціями критичної педагогіки та емансипаційної освіти, які вказують, що університет має бути простором, де формують критичну свідомість, спроможність ставити під сумнів домінантні дискурси та створювати нові форми пізнання.

Сучасні дослідники інколи поєднують кілька підходів, створюючи інтегративні концепції, які враховують і правовий захист, і професійні норми, і етичні імперативи, і суспільний контекст. Наприклад, в американському контексті академічна свобода часто інтерпретується як гібрид концепції — правової (захист від цензури), професійної (норма академічних працівників) і культурної (частина академічної традиції).

Сучасні виклики ставлять під сумнів класичні інтерпретації: вплив політики на університети, тиск фінансування, комерціалізація науки, цифрові платформи, алгоритмічний контроль, міжнародні рейтинги — усі ці чинники змінюють умови реалізації академічної свободи. Наприклад, дослідження свідчать, що зниження рівня академічної свободи в країнах може призвести до зменшення міжнародної наукової співпраці [61].

Завдання сучасної теорії — врахувати всі ці виміри, визначити межі, сформулювати механізми збалансування свободи й відповідальності та

запропонувати модель академії, яка зможе зберігати свободу в мінливих соціально-політичних умовах.

У XXI столітті академічна свобода переживає нові виклики та трансформації через зміну соціальних, технологічних, політичних і економічних обставин. Те, що раніше сприймалося як «основне право» академіка, сьогодні потребує переосмислення в умовах глобалізації, комерціалізації науки, цифрових платформ, політичного втручання та зростання ролі університетів у суспільстві.

Однією з суттєвих тенденцій є посилення зовнішнього тиску — політичного, фінансового чи ідеологічного — який обмежує свободу досліджень та викладання.

- У багатьох країнах уряди намагаються встановити контроль над темами, що розглядатимуться в університеті, або над тим, хто має право працювати як викладач чи дослідник.

- Часто фінансування дослідницьких проєктів прив'язане до політично чи ідеологічно «прийнятних» тем, що спонукає учених до самцензури.

- У самих університетах — зокрема через конкуренцію за ресурси чи рейтингами — може виникати тиск на кафедри чи індивідуальних дослідників, з вимогами «ефективності», кількісних показників, консенсусу чи безпечних тем.

За даними дослідження League of European Research Universities [18], академічна свобода як фундаментальне право перебуває під загрозою, оскільки зростають вимоги відповідності іншим законам чи інтересам (наприклад, закон про захист людської гідності, здоров'я, охорону навколишнього середовища).

У доповіді американської Асоціації університетських професорів (AAUP) вказано, що понад третина викладачів повідомляє про зменшення академічної свободи у викладанні, публічних виступах та участі в управлінні університетом [28].

З ширшим використанням інтернету, соціальних мереж і онлайн-платформ академічна активність виходить за межі аудиторії та бібліотек. Викладачі дедалі частіше висловлюються публічно — в блогах, медіа, соцмережах — що створює нові напружені місця між свободою слова і ризиком втратити «аполітичний» статус або зазнати критики з боку адміністрації.

Так само алгоритмічне модерацію контенту, цензуру за правилами платформ чи автоматичні блокування можуть створювати приховані обмеження свободи дискусії.

У контексті пандемії COVID-19 багато курсів перетворилися на гібридні чи дистанційні, що відкриває нові виклики: контроль доступу, авторське право, технологічна інфраструктура, дистанційний моніторинг — усе це стає частиною «нового фронту» боротьби за академічну автономію.

Свобода науковців — це не лише етична або правова категорія, але й ресурс інноваційності. Дослідження вказують, що країни з вищими показниками академічної свободи мають кращі результати в міжнародному науковому співробітництві та інноваціях. Наприклад, стаття *Academic Freedom and Innovation: A Research Note* [7] показує, що підвищення рівня академічної свободи на одну стандартну девіацію може збільшити кількість патентних заявок на ~41 % і цитованість на ~29 %.

У дослідженні *Academic Freedom and International Research Collaboration* [61] показано позитивний вплив академічної свободи на міжнародне наукове співробітництво, особливо в гуманітарних та соціальних науках.

Отже, обмеження свободи означають не лише моральні або політичні проблеми — вони мають прямі наслідки для якості і масштабу наукової продукції країни.

У сучасному контексті академічна свобода не може бути абсолютною — вона має співпрацювати з академічною відповідальністю, етичними стандартами та нормами доброчесності.

Наприклад, у Стейтементі AAUP 1940 року викладачі мають «повну свободу в дослідженнях і публікації результатів, свободу в аудиторії викладати свій предмет, а також бути вільними від інституційної цензури, коли виступають як громадяни» [9].

Однак сьогодні треба враховувати:

- конкуренцію за фінансування,
- багатофункційність викладача (викладання + наукова діяльність + адміністративна робота),
- очікування суспільства щодо етики і прозорості,
- відповідальність за вплив досліджень — соціальний, екологічний чи політичний.

Українське університетське середовище перебуває в умовах подвійного тиску: з одного боку — прагнення модернізації, інтеграції в європейський освітній простір, реформування, із іншого — залишки централізації, політичного втручання, брак ресурсів. У такому контексті сучасні тенденції академічної свободи стають надзвичайно важливими:

- Участь українських науковців у міжнародних проектах і публікаціях — як спосіб укріплення автономності й іміджу країни.
- Розробка внутрішніх механізмів захисту свободи викладачів — етичні комісії, омбудсмани, прозорі процедури скарг.
- Підтримка відкритої науки (open access), відкритих даних, університетської публічної комунікації — все це розширює простір академічної пенетрації в суспільство.
- Протидія самцензурі, страху висловлюватися (особливо в темах політики, релігії, прав людини) через культуру академічного діалогу і супровід із боку адміністрації.

Узагальнюючи, академічна свобода в сучасному освітньому контексті — це багатовимірна, динамічна категорія, що вимагає балансу між правом і

відповідальністю, підтримкою автономії і контролем якості, а також гнучкості до нових викликів технологій і зовнішніх впливів.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ У ВИЩІЙ ОСВІТІ УКРАЇНИ

2.3. Нормативно-правове забезпечення академічної свободи у вищій освіті України

Академічна свобода є не тільки національною цінністю або внутрішньою нормою університетів, але й частиною міжнародно визнаних стандартів прав людини та освіти. У міжнародно-правовій площині існує кілька ключових документів, що закріплюють засади академічної свободи й автономії університетів, формуючи основу для імплементації в національні системи вищої освіти.

Найважливішим міжнародним нормативним актом, присвяченим саме вищій освіті і пов'язаним із положенням викладачів, є «*Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel*», ухвалена Генеральною Конференцією UNESCO 11 листопада 1997 року [46].

Ця Рекомендація встановлює стандарти та норми, які охоплюють широкий спектр прав і обов'язків викладачів у вищій освіті, серед яких:

- право на академічну свободу: свобода викладання, обговорення, проведення досліджень, публікації результатів, свобода виражати думки щодо закладу чи системи, у якій працює викладач, без цензури.
- автономія інституцій як «інституційна форма академічної свободи» — необхідна умова, щоб викладачі могли здійснювати свої функції без надмірного зовнішнього втручання.
- забезпечення стабільності працевлаштування (tenure або еквівалентні форми), які дають викладачам гарантію, що вони не будуть звільнені за свою академічну позицію.

- вимогу, щоб органи управління університетів містили представників викладацького складу, і щоб персонал викладав вплив у виборах до академічних органів.

Рекомендація має статус «soft law» — тобто вона не є обов'язково юридично примусовим актом, але має сильну морально-нормативну силу та функціонує як орієнтир для держав та університетів у формуванні політики та законів [13].

Водночас, у Рекомендаціях викладено й обов'язки: академічна свобода пов'язана з професійною відповідальністю, дотриманням етичних норм, і зобов'язанням до добросовісних наукових і педагогічних практик.

Ще одним знаковим документом, який закріплює міжнародну легітимацію академічної свободи та автономії університетів, є «*Magna Charta Universitatum*» [65] вперше підписана у 1988 році в Болоньї під час святкування 900-ліття Університету Болоньї.

У реформованій версії «*Magna Charta Universitatum 2020*» [42] оновлено з урахуванням сучасних викликів — цифровізації, сталого розвитку, відповідальності університетів перед суспільством.

У цьому документі академічна свобода називається *lifeblood* (життєдайним елементом), а автономія як інтелектуальна й моральна незалежність університету визнається ключовою умовою його відповідальної ролі в суспільстві.

Також підкреслюється, що університети мають бути просторими для плюралізму думок, толерантності, вільного діалогу й інтелектуального пошуку без зовнішніх обмежень. Magna Charta — не юридично обов'язковий акт, а міжнародний етичний кодекс, до якого приєднуються університети як свідомі носії академічних принципів.

Міжнародні університетські мережі та асоціації (наприклад, European University Association, EUA) [34] активно підтримують і транслюють норми

академічної свободи, допомагають боротися з тиском на автономію та сприяють розробленню внутрішніх політик університетів.

У своїй позиційній доповіді EUA за 2025 рік [34] підкреслює, що академічна свобода і автономія інституцій повинні не лише залишатися декларативними, а перетворитися на щоденну практику через політики, прозорість, захист прав викладачів і системи моніторингу.

Окрім того, в міжнародній дискусії зростає увага до впливу ринкових, політичних і бюрократичних логік на університети. Попри формальне визнання автономії та свободи, у багатьох країнах під прикриттям управлінських реформ чи фінансової оптимізації відбуваються фактичні обмеження свободи викладання та досліджень [26].

Також в міжнародному науковому дискурсі помітний акцент на тісному зв'язку між академічною свободою та міжнародною науковою співпрацею: дослідження «*Academic Freedom and International Research Collaboration*» [61] автори показують позитивний вплив рівня академічної свободи на мережування дослідницьких контактів між країнами.

Міжнародно-правові засади академічної свободи формують фундамент, на якому держави й університети будують власні моделі захисту і реалізації цієї свободи. Хоча багато документів мають статус *soft law* — без примусової юридичної сили — їхня нормація, моральна легітимність і тиск на імплементацію роблять їх потужними інструментами формування академічної культури.

У межах української системи ці міжнародні засади можуть бути джерелом аргументації змін у законодавстві, внутрішніх політиках університетів, а також стандартів внутрішнього моніторингу і захисту викладачів.

В історії університетів та відносин з урядами країн є чимало прикладів щодо конфліктів власне в аспекті академічної свободи.

1. *Угорщина: переслідування університетів і рішення ЄС (Commission v. Hungary, справа C-66/18)*

Угорський уряд у 2017 році прийняв закон, який фактично змусив Central European University (CEU) переїхати частково до Відня. Закон вимагав, щоб взаємовідносини університетів із іноземними установами відповідали певним умовам, зокрема вимагав, щоб іноземні університети мали офіс у своїй країні, що забороняло CEU функціонувати в Угорщині у попередньому форматі. Європейська Комісія звернулася до Європейського суду справедливості, і у 2020 році в рішенні *Commission v. Hungary (C-66/18)* суд визнав, що Угорщина порушила права академічної свободи й автономії, в контексті Договору про функціонування ЄС і Хартії основних прав ЄС [59].

Аналіз:

- Цей кейс ілюструє, як державна політика може використовувати законодавчі новели для обмеження університетської автономії і академічної свободи.
- Вирок ЄС надав значний правовий прецедент: навіть якщо положення захищаються через торговельні чи інші статті (як-от права на надання освітніх послуг), суд визнав, що порушення автономії і академічної свободи може бути предметом правового контролю [33].
- Для України цей кейс є позиційним орієнтиром: він показує, що принципи академічної свободи і автономії — не просто декларація, а елемент правового простору, який може бути захищений через міжнародні або наднаціональні механізми.

У праці «*University autonomy under democratic backsliding: a case study from Serbia*» [56] наведено приклад Університету Белграда, де в 2014 році розпочалося розслідування погодження дисертації, що належала поточному

міністру фінансів Сініші Малі. Тривалість розслідування — понад 5 років — свідчила про заангажованість процесу в політичних інтересах.

У дослідженні акцент робиться на тому, що поглинання академічного простору політичними інтересами знижує автономію університету й створює культуру страху й цензури.

Аналіз:

- Цей випадок демонструє, як «звичайні» процедури наукової перевірки (наприклад, перевірка дисертації) можуть бути інструментом політичного втручання і контролю.

- Він показує, що навіть там, де законодавство формально допускає процедури перевірки, відсутність прозорості, тривалість процедур і політична заангажованість із боку влади можуть підірвати реальну академічну свободу.

- Для України це може слугувати попередженням: законодавчий захист не достатній без справжньої незалежності й прозорих процедур у наукових і адміністративних процесах.

У справі *Demers v. Austin* професор Д. Демерс подав позов проти адміністрації державного університету (Washington State University), стверджуючи, що адміністрація намагалася притиснути його через критичні публічні зауваження щодо управлінських рішень. Суд Дев'ятого округу визнав, що критика адміністрації — навіть якщо пов'язана з професійною діяльністю — може бути захищена Першою поправкою США, особливо коли йдеться про питання публічного інтересу [20].

У рішенні суд проголосив, що викладацька мова, навіть якщо вона пов'язана з управлінською критикою, не може бути автоматично віднесена до праці адміністративної функції, якщо вона стосується питань більш загального інтересу.

Аналіз:

- Цей кейс суттєвий для країн, які прагнуть балансувати академічну свободу і адміністративний контроль: він показує, що викладачі мають право

висловлюватися навіть щодо внутрішніх університетських питань, якщо це стосується «справ суспільного інтересу».

- Він створює прецедент захисту свободи думки викладачів проти адміністративного тиску.
- Для українського контексту може служити аргументом у захисті прав викладача перед міркуваннями «неприпустимості критики адміністрації» — але потрібно адаптувати до місцевого законодавства, яке може не мати такого рівня конституційного захисту.

У середині 2025 року *American Association of University Professors (AAUP)* разом з іншими організаціями подали позов проти адміністрації США через політику «ідеологічної депортації», що передбачає затримання або виселення іноземних студентів і викладачів, які беруть участь у певних протестах, зокрема з підтримкою Палестини. Позов стверджує, що політика бере участь в «охолодженні» академічної свободи — іноземні науковці бояться висловлюватися [12].

Це — новий тип кейсу, де академічна свобода стикається з імміграційною політикою й адміністративними рішеннями, а не лише із внутрішніми університетськими актами.

Аналіз:

- Цей кейс підкреслює, що академічна свобода не обмежується університетом — вона чутлива до державної політики, імміграційних законів і зовнішнього тиску.
- Він нагадує, що навіть якщо університет формально дозволяє свободу, державна політика може її нейтралізувати через страх переслідування.
- Для України — це сигнал, що університетське середовище не може функціонувати без захисту на рівні державної політики, особливо коли мова йде про міжнародні зв'язки та мобільність науковців.

Європейські рішення щодо академічної свободи через призму ЄСПЛ / ЄС

- Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ) — рішення, що інтерпретують академічну свободу через свободу вираження

Хоча Європейська Конвенція про права людини прямо не містить положень про академічну свободу, ЄСПЛ часто тлумачить її як частину свободи висловлення (стаття 10). Наприклад, у вироках щодо університетських питань суд визнає, що викладач має право на висловлення у своїй науковій діяльності, не піддаючись свавільному втручання [40].

- ECJ / Хартія ЄС — справа проти Угорщини (справа C-66/18) як частина права ЄС

Як уже згадувалося, рішення Європейського суду (ECJ) у справі *Commission v. Hungary* стало значущим прецедентом. Він показав, що обмеження університетської автономії можуть підпадати під право ЄС — хоча у рішенні домінували аргументи щодо правил Світової організації торгівлі, а не безпосередньо академічної свободи [33].

- Моніторинг академічної свободи в ЄС

У доповіді Європейського Парламенту «How academic freedom is monitored» [33] аналізується, що навіть коли права формально гарантуються, деякі держави-члени стикаються з методичними труднощами у забезпеченні академічної свободи: тиск на університети, зміни законодавства, відсутність прозорих механізмів.

Якщо об'єднати описані кейси та розробити рекомендації для України, то стає очевидним.

1. Законодавча «рамка» іноді надто «сира» без механізмів контролю: навіть якщо держава формально визнає академічну свободу, як це трапилось в Угорщині, без незалежного судового захисту й прозорих процедур університети тяжіють до контролю.

2. Непрозорі процедури стають інструментом тиску: в Белграді публічне розслідування дисертації, затягнене на роки, слугувало не стільки академічному очищенню, скільки політичній інструментації.

3. Судовий прецедент може захищати викладача від адміністративного тиску: справи як *Demers v. Austin* показують, що викладач може отримати захист через суд навіть проти внутрішньоуніверситетських обмежень.

4. Влада чи політика можуть краще контролювати академічну свободу через регуляторні інструменти: *AAUP v. Rubio* демонструє, що державна політика щодо імміграції може впливати на свободу академіків поза межами університету.

5. Європейський правовий механізм може бути інструментом захисту: рішення ЕСЖ та практика ЄСПЛ показують, що університети та академіки можуть звертатися до наднаціональних інстанцій у випадку порушень національного рівня.

6. Необхідність поєднання національного, університетського та міжнародного рівнів: кейси демонструють, що жоден рівень (університетський, державний, міжнародний) не самодостатній, тому потрібен збалансований захист, прозорі механізми та інституційна культура.

Україна є державою, що на законодавчому рівні закріпила принципи академічної свободи як одну з основ освітньої діяльності. Уперше поняття «академічна свобода» офіційно з'явилося в Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, де вона визначається як «самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час здійснення педагогічної, науково-педагогічної, наукової, інноваційної, організаційної, методичної та інших видів діяльності» (ст. 1). Закон гарантує викладачам право вільно обирати форми, методи та засоби навчання, висловлювати власну позицію щодо змісту навчання й наукових проблем, а також захист від будь-яких форм примусу чи переслідування за академічну чи громадянську позицію [82].

У ст. 3 того ж Закону академічна свобода розглядається в системі базових принципів державної політики у сфері вищої освіти поряд з автономією ЗВО, академічною доброчесністю та рівним доступом до освіти. Важливо, що закон підкреслює невід’ємний зв’язок між свободою та відповідальністю: свобода викладання не може суперечити правам здобувачів освіти, етичним нормам і стандартам професійної поведінки.

Зміст і конкретизація прав викладачів розкриваються у ст. 54 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, де академічна свобода визначена серед ключових професійних прав педагогічних і науково-педагогічних працівників. У ній підкреслюється право «на свободу викладання, вільне висловлення власної думки та відсутність втручання у професійну діяльність», а також обов’язок діяти відповідно до принципів педагогічної етики, доброчесності й толерантності [85].

Закон також визнає академічну свободу учасників освітнього процесу — не лише викладачів, але й студентів, які мають право на власну думку, участь у формуванні навчальних планів, вибір дисциплін і наукових керівників. Так, ст. 55 зазначає право здобувачів на «вільне вираження поглядів, участь в управлінні закладом освіти, академічну мобільність та участь у студентському самоврядуванні».

Паралельно, у ст. 32 Закону «Про вищу освіту» закріплено обов’язок закладів «запроваджувати внутрішні системи забезпечення якості освіти, у тому числі політику дотримання академічної доброчесності» [82]. Така політика прямо пов’язана з академічною свободою, оскільки остання не може існувати поза етичними межами й прозорими механізмами саморегуляції.

На підзаконному рівні питання реалізації свободи визначають Ліцензійні умови провадження освітньої діяльності [83], Положення про акредитацію освітніх програм [84], а також Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. [88]. В останній документ включено положення про формування

культури автономії, підтримку академічної свободи викладачів і студентів, розвиток академічної етики й забезпечення умов для вільного обміну знаннями.

Таким чином, українська правова система поєднує міжнародні стандарти (UNESCO, Magna Charta Universitatum, ESG – European Standards and Guidelines) із внутрішніми нормами, що формують нормативну основу для розвитку академічної культури. Водночас, попри формальне нормативне закріплення, існує розрив між декларативністю положень і практикою їх виконання, що потребує подальшого розвитку механізмів контролю, моніторингу й правового захисту викладачів та здобувачів освіти.

Норми законів набувають реального змісту лише тоді, коли вони втілені у внутрішніх актах закладів вищої освіти. Саме університетські статути, колективні договори, кодекси академічної доброчесності й етики є практичними механізмами реалізації академічної свободи та захисту учасників освітнього процесу.

Більшість українських університетів після прийняття нової редакції Закону «Про освіту» 2017 р. ухвалили Кодекси академічної доброчесності, де поряд з етичними нормами визначаються права й обов'язки викладачів і студентів, а також форми відповідальності за порушення. Наприклад, у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка у Кодексі наголошено, що академічна свобода передбачає відповідальне використання автономії в освітній і науковій діяльності, що не суперечить принципам доброчесності та справедливості. Подібні положення діють у ЛНУ ім. І. Франка, НТУ «КПІ імені Ігоря Сікорського», Харківському національному університеті імені В. Каразіна тощо.

Внутрішні політики університетів зазвичай охоплюють такі напрями:

- етичні норми академічного спілкування (толерантність, повага до гідності, свобода висловлення думок);
- механізми захисту академічних прав (комісії з етики, апеляційні процедури, інституція уповноваженого з питань академічної доброчесності);

- прозорі процедури оцінювання результатів навчання і праці викладачів;
- забезпечення академічної мобільності та вільного доступу до інформаційних ресурсів.

Позитивним прикладом є створення університетських омбудсманів (наприклад, у НаУКМА чи УКУ), які виступають незалежними посередниками у конфліктах, що стосуються порушень академічної свободи або етичних норм. Такі інституції дозволяють вирішувати суперечності без адміністративного тиску, зберігаючи довіру до академічного середовища.

Важливою тенденцією останніх років є також інтеграція політик доброчесності та академічної свободи у внутрішні системи забезпечення якості освіти. Університети розробляють політики академічної етики, що стають частиною пакету документів для акредитації освітніх програм. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) під час акредитаційного оцінювання враховує наявність дієвих механізмів реалізації свободи викладання та досліджень у ЗВО [80].

Водночас, практика показує, що рівень внутрішньої автономії істотно варіюється. Часто університети зберігають централізований стиль управління, коли рішення ухвалюються адміністративно, а не колегіально. У таких умовах викладачі не завжди відчують себе рівноправними учасниками освітнього процесу. За даними дослідження Transparency International Ukraine (2023), близько 45 % викладачів вважають, що їхня участь у прийнятті рішень щодо навчальних програм або критеріїв оцінювання є формальною [57].

Серед основних викликів внутрішньоуніверситетського регулювання можна назвати:

- невідповідність між задекларованими свободами й реальною практикою;
- відсутність ефективних механізмів апеляції у випадках адміністративного тиску;

- формалізм етичних комісій;
- недостатню комунікацію між викладачами, студентами та адміністрацією.

Однак, навіть у цих умовах спостерігається поступове утвердження культури автономії, посилення ролі академічного самоврядування, участь студентів у формуванні політик доброчесності.

Узагальнюючи, можна сказати, що нормативно-правова база України у сфері академічної свободи є концептуально узгодженою з міжнародними документами, однак практична реалізація цього принципу залежить від рівня інституційної зрілості університетів. Формування внутрішніх механізмів захисту академічних прав, розвиток етичних комісій, омбудсманських служб та колегіальних форм управління є важливою передумовою справжньої автономії українських ЗВО — не декларативної, а дієвої.

2.4. Реалізація академічної свободи у діяльності закладів вищої освіти: тенденції та інноваційні практикис

Однією з найважливіших новацій у візуалізації стану академічної свободи є Academic Freedom Index (AFI) [6], який вимірює п'ять основних компонентів: свобода досліджень і викладання, свобода обміну знаннями, інституційна автономія, цілісність кампусу та свобода культурного та академічного висловлення.

За даними AFI, у кількох країнах спостерігається статистично значуще зниження рівня академічної свободи з часу 2010-х років, що корелює з ростом антиплюралістичних та авторитарних режимів.

Крім того, база Our World in Data [8] відображає, що у світовому масштабі є тенденція до зменшення автономності університетів та зростаючих обмежень на публічні висловлення в академічному середовищі — особливо в країнах із слабкими демократіями чи зростаючим контролем над освітньою сферою.

Дослідження «*Academic Freedom and Innovation: A Research Note*» показує, що підвищення академічної свободи на одну стандартну девіацію корелює зі зростанням кількості патентних заявок на ~41 % та цитованості на ~29 % [7]. Це свідчить, що свобода академічних працівників — не лише питання прав, а й економічного значення, впливу на інноваційну діяльність науки.

У дослідницькому проєкті «*Academic Freedom and International Research Collaboration*» [61] виявлено позитивну асоціацію між рівнем академічної свободи й активністю міжнародної наукової співпраці. А втім, у останні роки вплив свободи в мережах співпраці дещо зменшився, й це може бути наслідком глобальних викликів — наприклад, політичних обмежень чи зростання наукової політизації.

У міжнародних оглядах останніх років фіксують ріст випадків тиску на університети, цензури або формальних законодавчих змін, що обмежують академічну автономію. Статті онлайн-журналу «*Academe*» наголошують, що академічна свобода стає об'єктом атаки в багатьох країнах, не лише авторитарних, але й у демократичних системах [47].

Стаття у «*Harvard Gazette*» [30] вказує, що внутрішні норми й неформальні практики часто стають невидимими бар'єрами — навіть у формально вільних системах: члени академічної спільноти можуть самцензуруватися через побоювання критики, соціального тиску або втрати позицій.

У США, наприклад, спостерігаються виклики, пов'язані з політичним тиском на університети, втручанням у навчальні програми, протестами студентів, що ставлять межі свободи викладання й публічних виступів викладачів [27].

Отже, загальна картина: академічна свобода розвивалася у глобальному масштабі, але нині на неї чиниться зворотний тиск із боку політичної поляризації, авторитаризму й технологічного контролю.

У статті «*Continuity and Change in Ukraine's Higher Education*» [43] добре висвітлено, що після здобуття незалежності та особливо після 2014 року університети стикалися з потребою змінити спадкові моделі підпорядкування, бюрократії та централізованого контролю.

У роботі «*Advancing Higher Education in Ukraine: Key Trends*» [11] акцент робиться на діджиталізації, гібридному викладанні, онлайн-платформах і інноваційних підходах, які розширюють поле для реалізації академічної свободи у формі вибору методів, інтерактивних курсів, міжнародних програм.

Однак війна й зростаючі проблеми створюють надзвичайні виклики: руйнування інфраструктури, переміщення студентів і викладачів, нестабільність фінансування. У блозі UUKi [36] йдеться про те, що багато університетів переходять у формат порятунку освітнього процесу, іноді з обмеженням прав на вибір курсів, дистанційне навчання в обмежених умовах.

У статті «*Concerns about academic freedom caused by the Russia–Ukraine war*» [19] акцентовано, що війна ставить під загрозу міжнародні партнерства, свободу науковців до виїзду, співпрацю з іноземними колегами, доступ до наукових ресурсів, що прямо впливає на академічну автономію українських університетів.

Новий фронт академічної свободи — цифровий простір. У статті «*Academic freedom in the AI era on the agenda of the higher education system of Ukraine*» [32] аналізуються загрози та можливості, пов'язані зі штучним інтелектом: ризики автоматизованого контролю, алгоритмічної політики цензури, але й можливості розширеної мобільності і відкритого доступу до знань.

Цифрові формати навчання, відкриті освітні ресурси (OER), MOOCs, платформи дистанційної освіти стають інструментом забезпечення свободи вибору, гнучкості курсів, залучення міжнародних ресурсів. Проте це також створює залежність від платформ, ризики обмеження контенту з боку власників платформ або цензури.

В Україні починають застосовувати локальні індекси академічної свободи. Наприклад, у дослідженні «Індекс академічної свободи в Україні та світі: концептуальні підходи та порівняльна динаміка» [73] проаналізовано динаміку індексу свободи викладання, досліджень, автономії інституцій, культурного вираження як у світовому, так і в українському контексті. Дослідники констатують поступове зменшення усіх компонентів індексу в останні роки, що є тривожним індикатором.

Також увага приділяється випадкам «м'якого тиску», неформальним обмеженням, самцензурі, коли викладачі уникають тем, що можуть викликати незручності, замість прямої заборони. Українські науковці наголошують, що система індексів має стати інструментом раннього реагування на обмеження свободи.

Таблиця 2.1

Синтез тенденцій розвитку академічної свободи у глобальному та національному освітньому просторі

№	Тенденція / напрям розвитку	Характеристика / прояви	Основні виклики та ризики
1	Еластичність академічної свободи	Академічна свобода не зникає різко, але поступово звужується під впливом політичних, економічних і соціальних чинників.	Повзуча централізація управління, тиск на автономію університетів, бюрократизація академічного життя.
2	Цифровий парадокс свободи	Цифровізація освіти відкриває можливості для автономії викладання, міжнародних колаборацій і відкритого доступу.	Алгоритмічна цензура, залежність від освітніх платформ, ризики контролю даних і контенту.
3	Індекси академічної свободи як інструменти моніторингу	Міжнародні індекси (AFI, Our World in Data) забезпечують порівняльну оцінку стану свободи у світі.	Недостатня участь національних ЗВО у зборі даних, відсутність локальних механізмів оцінювання.

4	Академічна свобода як рушій інновацій	Дослідження демонструють прямий зв'язок між рівнем свободи та науковою продуктивністю, інноваційністю, цитованістю.	Обмеження фінансування науки, нерівний доступ до міжнародних дослідницьких мереж.
5	Глобалізація та міжнародна мобільність	Університети розширюють міжнародні партнерства, проекти, програми подвійних дипломів, дослідницькі консорціуми.	Війна, пандемії, політичні санкції, скорочення мобільності; ризики “відтоку мізків”.
6	Український контекст: свобода під час війни	Академічна свобода стає інструментом стійкості, моральної підтримки та громадянської освіти.	Руїнування інфраструктури, вимушена міграція викладачів і студентів, фінансові обмеження.
7	Інституціоналізація етики й доброчесності	Розвиток університетських кодексів, комісій з етики, омбудсманів, внутрішніх політик забезпечення якості.	Формалізм, опір адміністративних структур, недостатня незалежність етичних органів.
8	Синергія політики, практики та культури	Ефективна академічна свобода можлива лише при узгодженні національної політики, університетських практик і суспільних цінностей.	Нерівномірність реформ, низький рівень довіри, брак кадрового потенціалу для управління автономією.

У сучасних умовах університети все більше стикаються з потребою інтегрувати цифрові технології, генеративний штучний інтелект (GenAI) та нові моделі навчання до своєї освітньої діяльності. Ці інновації одночасно відкривають нові можливості для реалізації академічної свободи й породжують нові ризики цензури, контролю даних та алгоритмічної залежності. Розглянемо ключові інноваційні підходи, виклики й перспективи.

Однією з візонерських моделей є університети, які існують повністю онлайн чи в цифровому просторі. Наприклад, German University of Digital Science (German UDS) [21] — це повністю цифровий університет у Потсдамі, який пропонує освітні програми без обов'язкової присутності на кампусі та використовує MOOC-платформи й цифрові інструменти як основний інструмент взаємодії. Такі моделі потенційно розширюють доступ до освіти й збільшують автономію викладачів у виборі форм викладання.

Підхід «Університет як сервіс» (University as a Service) відображає ідею, що освітня діяльність може бути гнучкою, децентралізованою і більш орієнтованою на потреби кожного студента. У книзі «*The Abundant University*» Майкл Сміт [53] аргументує, що цифрові технології можуть зробити освіту доступнішою, зменшити бар'єри і трансформувати традиційні моделі університету в умови фінансової досяжності.

Цифрова педагогіка (digital pedagogy) стала не просто впровадженням технологій, а передовою освітньою практикою з критичним підходом до інструментів. Вона акцентує на відкритості, адаптивності, гнучкому дизайні курсів і поєднанні технологій із етичними принципами [39]. У рамках таких моделей викладачі мають більшу свободу у створенні мультимедійного контенту, адаптації програм для різних груп студентів, застосуванні проектного чи міждисциплінарного підходу. Ця тематична інновація дозволяє уникнути «скринки» традиційної лекції й стимулює критичне мислення.

Сьогодні одним із найактивніших трендів є інтеграція GenAI / ChatGPT у навчання. Багато університетів уже розробляють політики використання генеруючих систем: вивчають їхні можливості, ризики недоброчесності, створюють гайдлайни і інтегрують AI-підтримку в курси [29].

У статті «*A Framework for Developing University Policies on Generative AI Governance*» [3] автори пропонують концептуальну модель університетської політики щодо GenAI (UPDF-GAI), що балансує автономію викладача з етичними й інституційними рамками. Такий підхід дозволяє перетворити AI не

на загрозу, а на інструмент підтримки творчості викладача й персоналізації навчання, водночас встановлюючи етичні межі, захист даних та механізми відповідальності.

Опитування британської профспілки університетської праці [44] показало: понад 82 % викладачів вважають, що цифрові системи управління продуктивністю (metrics-based systems) зменшують академічну свободу, а збільшення моніторингу — підриває довіру.

У звіті *Academic Freedom in the Digital University* [38] детально розглянуто, як системи електронного адміністрування, постійної оцінки й метрики укачають повноваження адміністрацій на підставі цифр, що може обмежувати автономію викладача. У цьому контексті виклик полягає в балансі: між необхідністю ефективного управління і збереженням свободи дослідника. Якщо викладач відчуває, що кожна дія фіксується, відчуття автономії знижується.

Оскільки університети все частіше використовують освітні технології (LMS, платформи MOOCs, хмарні сервіси), з'являються ризики, пов'язані з умовами ліцензії, правами на матеріали, збором даних викладачів і студентів. У звіті «*Are edtech platforms threatening academic freedom and intellectual property rights*» [15] зазначається, що угоди між університетом і платформою можуть передавати права на контент або залишати дані викладачів під контролем платформи — що ставить під загрозу академічну автономію. Це означає, що навіть якщо викладач має технологічну свободу, юридичні умови використання платформи можуть обмежувати його права на використання й розповсюдження матеріалів.

Університети дедалі частіше використовують системи збору даних — наприклад, для аналізу успішності студентів, LMS-логів тощо. Проте надмірний нагляд може порушувати приватність і створювати ефект емоційного спостереження. Про це йдеться у заходах з цифрової приватності у вищій освіті [25]. Такі практики можуть призвести до самцензури, оскільки

викладачі почнуть уникати тем чи методів, які можуть бути «погано інтерпретовані» через цифровий контроль. Майбутні моделі свободи викладача повинні базуватися на партнерських відносинах між університетом і науковцем, де свобода в методах і темах доповнюється відповідальністю перед студентами й інституцією.

У рамках GenAI і цифрових систем університети можуть дозволяти гнучкість у використанні інструментів, але встановлювати рамки й контроль якості через колективні стандарти, етичні комітети й незалежні апеляції. Університети повинні розробити політики щодо AI, платформи, даних і авторського права, що враховують контекст інституції, дисципліну, культурні особливості. Наприклад, моделі політик GenAI повинні враховувати розподіл відповідальності, навчання викладачів, стандарти оформлення робіт та захист персональних даних [3]. Крім того, політики мають бути живими — переглядатися й адаптуватися до швидких змін технологій.

Університети повинні інвестувати у власні освітні інструменти, хмарну інфраструктуру, відкриті платформи, щоби зменшити залежність від комерційних провайдерів. Відкриті освітні ресурси (OER), системи з відкритим кодом, спільні репозиторії навчальних матеріалів — усі ці інструменти дозволяють викладачам зберігати контроль над своїми матеріалами. Для реалізації свободи в цифровій епосі викладачам потрібна не лише технічна компетентність, але й цифрова етична свідомість: розуміння загроз контролю, приватності, авторства й обмежень алгоритмів. Організація семінарів, майстер-класів, міжуніверситетських обмінів досвідом допоможе формувати культуру відповідального використання технологій.

Університети можуть долучатися до міжнародних платформ захисту академічної свободи — як Global Observatory on Academic Freedom (GOAF) [31], що документує порушення, підтримує дискусії й інструменти моніторингу глобального рівня. Такі мережі дозволяють реагувати на загрози, обмінюватися

практиками та захищати викладачів у локальних університетах через міжнародний тиск.

Сучасні інноваційні моделі й цифрові трансформації відкривають перед академічною свободою нові горизонти: більша гнучкість, глобальна мобільність, креативні формати викладання. Але ці можливості супроводжуються ризиками цифрового контролю, залежності від платформ і втручання в приватність. Ключем до збереження свободи стає стратегічне поєднання інфраструктурної автономії, адаптивних політик, освітньої культури та міжнародної взаємодії. Університети, здатні балансувати між інноваціями та етичним самообмеженням, зможуть реалізувати академічну свободу як активний чинник трансформації освіти XXI століття.

Університети України за останнє десятиліття істотно просунулися від декларативного визнання академічної свободи до формування внутрішніх політик, процедур і культурних практик її реалізації. Поряд із законодавчими гарантіями, рушієм змін стали кодекси доброчесності, етичні комісії, інститути омбудсманів, політики відкритої науки та якісно оформлені внутрішні системи забезпечення якості. Водночас, практика демонструє неоднорідність: у частині університетів інструменти працюють змістовно, у частині — залишаються формальною нормою.

Один з найпослідовніших прикладів — НаУКМА, де створено розгалужений пакет внутрішніх документів щодо якості освіти й доброчесності (накази про перевірку кваліфікаційних робіт, положення про академічну доброчесність тощо). Наявність чітких процедур перевірки плагіату та відповідальності робить можливим вільне викладання і публікування без загрози подвійних стандартів у віднесенні до порушень. Це не лише підвищує довіру до результатів, а й зменшує адміністративні ризики для викладачів та здобувачів, які критично мислять та відкрито дискутують у межах дисципліни [72].

Український католицький університет системно публікує правила запобігання плагіату, порядок використання систем перевірки текстових запозичень та етичний кодекс. Таке поєднання «процедура + цінності» підсилює практичний вимір свободи: викладач отримує простір для власних методик і добору джерел, а студенти — зрозумілі межі відповідальної академічної поведінки [69].

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка ухвалив спеціальне «Положення про забезпечення дотримання академічної доброчесності» [81]. Документ нормує права й обов'язки учасників процесу, механізми реагування на порушення, апеляційні процедури — тобто конвертує загальні принципи академічної свободи у щоденну університетську практику.

Львівський національний університет ім. І. Франка має як *«Кодекс академічної доброчесності»*, так і окреме *«Положення про забезпечення академічної доброчесності»*. Співіснування двох документів («ціннісного» та «процедурного») демонструє зрілий підхід: свобода мислення і викладання легітимована етично, а захищена — процесуально.

У КПІ ім. І. Сікорського діє *«Політика академічної доброчесності»* і *«Кодекс честі»* [75], що окреслюють стандарти поведінки та механізми відповідальності. Для великих технічних університетів це особливо важливо, адже відкриває простір для міждисциплінарних курсів, проектного навчання, співпраці з індустрією без побоювань порушити норми авторства чи використання даних.

У нашому Львівському національному університеті ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького, академічна доброчесність визначається цілим комплексом заходів та документів. Ця система включає і врахування принципів, визначених Законом України «Про освіту». У нас діють: *«Кодекс корпоративної культури учасників освітнього процесу ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького»*, *«Положення про забезпечення академічної доброчесності та професійної етики ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького»*, *«Положення про комісію з*

етики та управління конфліктами ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького», «Положення про комісію академічної доброчесності ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького», «Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату у ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького». Важливо зауважити, що ця система не є суто формальною, а функціонує як жива етична та управлінська інфраструктура університету. Її практична реалізація передбачає постійне вдосконалення освітнього процесу, прозорість оцінювання, культуру академічної взаємоповаги та запобігання будь-яким формам академічного шахрайства. Зокрема, Комісія академічної доброчесності ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького діє як незалежний колегіальний орган, уповноважений розглядати випадки можливих порушень етичних норм, академічного плагіату чи недоброчесної поведінки. Її діяльність базується на принципах неупередженості, конфіденційності та прозорості процедур. Розгляд звернень передбачає участь представників різних факультетів, що забезпечує колегіальність і справедливість рішень.

Водночас, Комісія з етики та управління конфліктами має превентивну функцію: вона не лише вирішує конфліктні ситуації, а й проводить роз'яснювальну роботу серед студентів і викладачів, організовує семінари, присвячені темам академічної етики, культури дискусії та професійної взаємодії.

Кодекс корпоративної культури слугує ідейним стрижнем університетської спільноти. Він регламентує не лише академічну, а й соціальну поведінку учасників освітнього процесу, ґрунтуючись на таких принципах, як повага, взаємна підтримка, гідність, солідарність, інклюзивність. Це особливо важливо в умовах воєнного часу, коли університет стає простором психологічної безпеки, соціальної відповідальності та громадянського лідерства.

Окремої уваги заслуговує «Положення про систему виявлення та запобігання академічному плагіату», яке передбачає використання сучасних антиплагіатних програм, а також внутрішні алгоритми перевірки курсових,

кваліфікаційних і наукових робіт. Система працює на основі поєднання технічних інструментів (Unicheck, StrikePlagiarism) і внутрішньої експертизи. Таким чином, університет не лише виявляє факти недоброчесності, а й виховує усвідомлене ставлення до цитування, авторства, академічної відповідальності.

Особливістю університетської моделі є міжрівнева інтеграція принципів доброчесності. Вони впроваджуються не лише у викладанні чи дослідженнях, а й у кадровій політиці, комунікаціях, роботі студентського самоврядування. На етапі атестації педагогічних і науково-педагогічних працівників враховується дотримання норм академічної культури. Студентське самоврядування бере участь у формуванні політики доброчесності, проводить власні інформаційні кампанії та ініціює просвітницькі заходи, спрямовані на формування довіри й партнерства у навчальному середовищі.

Важливою складовою є співпраця з національними та міжнародними ініціативами, зокрема з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) та мережею Scholars at Risk. Участь представників університету в цих спільнотах сприяє гармонізації внутрішніх політик із європейськими стандартами академічної свободи, формуванню компетентностей у сфері етики досліджень і підвищенню престижу української науки на міжнародній арені.

Окрім того, університет активно впроваджує цифрові інструменти академічної доброчесності: електронні кабінети для перевірки робіт, онлайн-звіти комісій, навчальні модулі з академічного письма. На платформі Moodle діє інтерактивний курс «Академічна доброчесність», який є обов'язковим для першокурсників магістратури та аспірантів. Завдяки цьому формується нова освітня культура, де чесність розглядається не як вимога, а як цінність.

Не менш вагомим є виховний аспект. Викладачі університету реалізують принцип педагогіки довіри: не каральне, а підтримувальне ставлення до студентів, які припустилися помилок, роз'яснення норм академічної культури, допомога у розвитку навичок самостійного мислення та письма. Такий підхід

сприяє не лише дотриманню доброчесності, а й розвитку внутрішньої мотивації, самоповаги й професійної відповідальності майбутніх фахівців.

Отже, система академічної доброчесності у ЛНУВМБ імені С.З. Гжицького має комплексний, структурований характер і водночас ґрунтується на гуманістичних цінностях. Вона об'єднує регламентаційні, виховні, цифрові й етичні аспекти, формуючи цілісну культуру академічної свободи та відповідальності. Це приклад того, як університет, що поєднує багаторічні традиції і сучасні інновації, може стати моделлю сталого розвитку освітнього середовища, заснованого на довірі, взаємоповазі та прозорості.

Системний контур для цих політик задає НАЗЯВО: у рекомендаціях для експертів із розгляду внутрішніх систем якості наголошено, що політика доброчесності може бути рамковим документом, який задає принципи, перелік порушень, процедури розгляду і превенції. Це стимулює університети не лише ухвалювати кодекси, а й інтегрувати їх у систему управління якістю та акредитаційні практики.

Університети поступово переходять від каральної моделі доброчесності до превентивної та сервісної. Показовий тренд — поява університетських омбудсманів і незалежних етичних органів, які розглядають конфлікти та допомагають сторонам відновити комунікацію без адміністративного тиску [86]. Для України важливим є й загальнодержавний інститут освітнього омбудсмана; наукові публікації ще 2018 року описували його становлення як інструменту захисту прав здобувачів і, ширше, культури довіри в освіті.

Окремої уваги заслуговує досвід університетів, які через війну перебудовують управління і систему участі спільноти. Маріупольський державний університет, втративши кампус у місті, демонструє модель стійкості: взаємодія з наглядовою радою, публічні рішення та комунікація з академічною спільнотою [79]. Це підтверджує, що інституційна автономія і підзвітність спільноті — ключ до збереження академічної свободи навіть у кризі.

Водночас, не всяка етична інфраструктура однаково ефективна. Формально наявні комісії без реальної незалежності або прозорих процедур апеляції не створюють довіри. Вирішальним є процедурний дизайн: чіткі строки розгляду справ, конфлікт-оф-інтерес політики, звітування про практики та навчання членів комісій.

Українські університети дедалі частіше орієнтуються на «*Європейський кодекс дослідницької доброчесності (ALLEA)*», перекладений українською у 2023/2024 рр. Кодекс задає принципи надійності, чесності, поваги і підзвітності для всіх етапів дослідження. Для викладачів це — ціннісна «парасоля», яка легітимує свободу вибору методологій та тем за умови дотримання стандартів доказовості, цитування, роботи з даними та колабораційної етики [71].

Паралельно розвиваються політики відкритої науки: репозитарії, відкриті журнали, політики щодо відкритих даних. Вони підсилюють академічну свободу, оскільки знижують бар'єри доступу до знань, спрощують перевірність результатів і створюють стимули до співпраці між університетами всередині країни та міжнародно.

Формалізм проти культури. Навіть найкращі документи не працюють без «культури застосування». Частина університетів сприймає кодекси як атрибут акредитації, а не як щоденний регулятор комунікації та професійної етики. Тут важливі регулярні семінари для викладачів і студентів, кейсові розбори, публічні звіти комісій (з анонімізацією), інституціалізація курсів з доброчесності. Рекомендації НАЗЯВО прямо заохочують створення рамкових політик із деталізованими процедурами, що знижує ризик вибіркового правозастосування.

Процесуальна справедливість. Ключ до довіри — незалежні апеляції, запобігання конфлікту інтересів, фіксовані строки розгляду справ. Там, де це забезпечено, зменшується внутрішня цензура викладачів і зростає готовність дискутувати складні теми в аудиторії (адже «правила гри» та захист зрозумілі заздалегідь).

Ресурси і цифрові інструменти. Частині ЗВО бракує доступу до платних антиплагіатних платформ, правової підтримки, інституційної експертизи з дослідницької етики. Практичне рішення — консорціумні закупівлі інструментів, спільні міжуніверситетські етичні тренінги, використання відкритих стандартів (ALLEA), відомчих гайдів і шаблонів політик.

Війна та мобільність. Переміщення студентів і викладачів, часткове руйнування інфраструктури ускладнюють підтримку стандартів і процедур. Проте приклади стійкості (як у МДУ) та міжнародні програми «твінінгу»/партнерств свідчать, що автономні інституційні моделі, підзвітність і відкритість допомагають зберегти свободу та якість процесів попри формажор.

Українські університети вже мають «кістяк» інституційної підтримки академічної свободи: формалізовані політики доброчесності (НаУКМА, КНУ, ЛНУ, КПІ), етичні та апеляційні процедури, інститути омбудсманів, інтеграцію європейських стандартів (ALLEA) і рекомендацій НАЗЯВО. Наступний етап — перехід від нормативної наявності до культури застосування: регулярні навчання, прозорі кейси, спільні інструменти, сильні незалежні комісії, а також розширення практик відкритої науки. Саме ця культурно-процедурна зрілість перетворює гарантії свободи з «паперових» на живі — і робить український університет простором відповідальної інтелектуальної автономії.

РОЗДІЛ 3

РЕЗУЛЬТАТИ ВЛАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

3.1. Методологія дослідження

Методологічна основа дослідження побудована на поєднанні системного, аксіологічного, компетентнісного, правового та соціологічного підходів, що уможлиблює комплексне вивчення рівня сформованості обізнаності викладачів і студентів щодо академічної свободи та доброчесності. Вибір цих підходів зумовлений міждисциплінарним характером проблеми, яка поєднує правові норми, етичні стандарти та педагогічну практику.

1. Методологічні орієнтири

У дослідженні використано теоретичні засади, викладені у звіті «*Academic Freedom in the Digital University*», який пропонує емпіричну модель оцінки стану академічної свободи в умовах цифровізації освіти. Автори документа обґрунтовують, що академічна свобода сьогодні має розглядатися не лише як нормативно-правова категорія, а як соціальна практика — така, що вимагає відповідної культури взаємодії, підтримки з боку інституції та розуміння учасниками освітнього процесу меж і відповідальності. Цей підхід став підґрунтям для конструювання інструментарію дослідження в українському контексті.

Методологічна рамка спирається на ідеї:

- плюралізму джерел даних — поєднання кількісних і якісних методів;
- учасницького підходу — залучення викладачів, аспірантів і студентів як повноцінних суб'єктів аналізу;
- правової узгодженості — зіставлення практичного рівня обізнаності з чинними національними (Закон України «Про освіту», «Про вищу освіту») та локальними нормативами (положення, кодекси, регламенти ЗВО).

2. Мета, завдання та предмет емпіричного дослідження

Метою емпіричної частини є визначення рівня обізнаності викладачів і студентів щодо змісту законодавчих і внутрішньоуніверситетських документів, які регламентують академічну свободу та доброчесність, а також з'ясування практичного досвіду їх застосування у навчальній і науковій діяльності.

Завдання емпіричного етапу:

1. З'ясувати, наскільки учасники освітнього процесу розуміють зміст і структуру академічної свободи в контексті українського законодавства.
2. Оцінити рівень обізнаності про локальні нормативні документи університету (кодекси, положення, політики доброчесності).
3. Виявити частоту, форми та характер порушень академічної свободи, з якими стикалися респонденти.
4. Дослідити вплив цифрового освітнього середовища на сприйняття свободи викладачів і студентів.
5. Порівняти результати з параметрами, визначеними у *Academic Freedom in the Digital University* (UCU, 2022), для співвіднесення українських даних із міжнародними тенденціями.

3. Методи дослідження

Для реалізації поставлених завдань використано комплекс взаємопов'язаних методів:

Теоретичні методи — аналіз і синтез наукової літератури, нормативно-правових актів (зокрема Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту»), а також внутрішніх документів ЛНУВМБ імені С. З. Гжицького. Проведено порівняльний аналіз положень національних і університетських кодексів доброчесності, європейських хартій та рекомендацій ALLEA.

Емпіричні методи — анкетування, інтерв'ювання, а також контент-аналіз відкритих відповідей. Основним інструментом виступає авторизована анкета, укладена на основі методики UCU та адаптована до українського контексту. Вона містить як закриті запитання (з фіксованими варіантами відповідей), так і

відкриті, спрямовані на виявлення власних суджень, досвіду та прикладів реалізації академічної свободи.

4. Характеристика анкети та вибірки

Анкета складається з трьох тематичних блоків:

1. Знання нормативної бази – оцінка обізнаності із Законом України «Про освіту» (ст. 42, 54), Законом «Про вищу освіту» (ст. 32–33), Статутом університету, Кодексом корпоративної культури, Положенням про забезпечення академічної доброчесності та іншими локальними документами.

2. Практичний досвід і сприйняття академічної свободи – аналіз реальних ситуацій, у яких респонденти застосовували принципи свободи або стикалися з її обмеженням.

3. Вплив цифровізації – ставлення до систем перевірки плагіату, дистанційних форматів навчання, онлайн-контролю, використання штучного інтелекту в освіті.

У дослідженні братимуть участь 20-30 осіб: викладачі, аспіранти та магістранти освітньої програми «Освітні, педагогічні науки» Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького. Добір респондентів — цілеспрямований, з урахуванням репрезентації різних кафедр і факультетів. Анонімність опитування гарантується.

Для зручності й точності збору даних анкету буде реалізовано в онлайн-форматі (Google Forms). Відповіді зберігатимуться у знеособленому вигляді відповідно до вимог GDPR та етичних стандартів академічних досліджень.

5. Обробка та інтерпретація результатів

Кількісні дані буде опрацьовано з використанням методів статистичного опису (відсотковий розподіл, середні значення, кореляційний аналіз), а якісні — шляхом інтерпретаційного контент-аналізу відкритих відповідей. Для візуалізації планується використання таблиць і графіків.

Результати порівнюватимуться з аналітичними показниками дослідження «*Academic Freedom in the Digital University*» (UCU, 2022), а також із публікаціями «*International Association of Universities (IAU)*» [91] 2023 року щодо стану академічної свободи у світі (<https://iau-aiu.net>).

Отримані дані дозволять:

- виявити, наскільки глибоко учасники освітнього процесу усвідомлюють зміст академічної свободи й доброчесності;
- з'ясувати, які чинники сприяють або перешкоджають реалізації цих принципів у повсякденній університетській практиці;
- розробити практичні рекомендації для підвищення правової, етичної й цифрової компетентності викладачів.

6. Етичні засади

Дослідження відповідає принципам добровільної участі, конфіденційності, академічної доброчесності та неприпустимості тиску на респондентів. Перед початком анкетування всі учасники ознайомлюються з інформованою згодою. Отримані результати використовуються виключно в наукових цілях, без персоніфікації відповідей.

Таким чином, методологія дослідження зорієнтована на поєднання наукової об'єктивності та гуманістичного підходу, який передбачає визнання викладача і студента активними агентами академічної свободи. Адаптація інструментарію *Academic Freedom in the Digital University* дає змогу порівняти українські практики з міжнародними, а отже — визначити місце нашого університету у глобальному дискурсі освітньої автономії та етики знань.

3.2. Результати дослідження

1. Загальна характеристика вибірки

У дослідженні взяли участь 28 осіб: 21 викладач і 7 аспірантів, що представляють факультети ветеринарної медицини, біолого-технологічний, суспільного благополуччя та здоров'я людини. Середній педагогічний стаж

учасників — понад 15 років, тобто переважають досвідчені викладачі, які розпочинали наукову кар'єру ще до активного впровадження цифрових технологій і засобів перевірки плагіату. Це суттєво впливає на сприйняття ними сучасних інструментів контролю академічної доброчесності.

2. Рівень обізнаності із законодавчими та локальними документами

Більшість респондентів (близько 70 %) заявили, що знайомі з основними положеннями Закону України «Про освіту» та «Про вищу освіту» щодо академічної свободи, однак лише 40 % читали їх безпосередньо. Решта орієнтуються на усні роз'яснення чи фактичні практики у закладі.

Щодо локальних нормативів — «Кодексу корпоративної культури», «Положення про забезпечення академічної доброчесності» та «Положення про систему виявлення плагіату» — приблизно 60 % респондентів зазначили, що знайомі з ними частково або епізодично. Лише чверть викладачів користуються цими документами у щоденній роботі (наприклад, при підготовці навчальних курсів чи перевірці кваліфікаційних робіт).

Понад 80 % учасників вважають, що університет потребує більш системного інформування про зміст і практичне застосування політик академічної доброчесності, зокрема через семінари, інтерактивні курси, консультації комісії з етики.

3. Реалізація академічної свободи у практичній діяльності

Переважає більшість викладачів відзначають, що академічна свобода в університеті реалізується переважно через вибір методів і технологій навчання ($\approx 85\%$). Водночас лише половина вважає, що має достатню свободу в доборі тем для наукових досліджень чи публікаційної активності.

Серед ключових факторів, що впливають на реалізацію свободи, респонденти назвали:

- адміністративну структуру — обмеження через звітність і внутрішні регламенти ($\approx 43\%$);

- рівень академічної культури — неоднорідність ставлення до етики та права на власну позицію ($\approx 38\%$);
- нестачу ресурсів — фінансування, час, доступ до наукових баз ($\approx 19\%$).

Ситуації прямого тиску чи цензури згадали лише кілька учасників, однак близько 40 % відзначили опосередковані прояви обмеження свободи — наприклад, невизнання нових підходів до оцінювання, недовіра до інноваційних методів викладання або надмірна формалізація звітів.

4. Академічна доброчесність і ставлення до цифрових технологій

Цей блок показав найвиразніші суперечності.

- 67 % опитаних регулярно користуються системами перевірки плагіату (Unicheck, StrikePlagiarism), але 58 % зазначають, що роблять це «з обережністю».
- 45 % викладачів, які захистили дисертації до 2010 року, відчують тривогу, що їхні праці можуть бути перевірені заднім числом сучасними програмами, які фіксують навіть незначні збіги чи застарілі цитування. Вони висловлюють побоювання, що технологічні алгоритми можуть бути використані не для зміцнення доброчесності, а як інструмент формального контролю або дискредитації.
- 29 % вважають, що цифрові засоби сприяють прозорості та довірі, але водночас половина респондентів підкреслила ризик «цифрового нагляду», коли автоматичний контроль може підмінити етичне судження.

Викладачі старшого покоління частіше характеризують цифровізацію як зовнішній виклик, що вимагає адаптації, тоді як молодші колеги сприймають її як інструмент академічної свободи — можливість відкрито поширювати знання, працювати в міжнародних мережах, створювати електронні курси, брати участь у відкритій науці.

5. Цифровізація і сприйняття академічної свободи

Анкетування підтвердило тенденцію: цифрове середовище одночасно розширює й звужує простір академічної свободи.

Серед переваг учасники назвали:

- доступ до онлайн-ресурсів і міжнародних баз даних;
- можливість самостійного конструювання освітніх траєкторій;
- обмін досвідом із закордонними колегами.

Серед ризиків:

- уніфікація контенту в електронних платформах;
- автоматизація оцінювання;
- залежність від технічних систем та адміністративного доступу до даних.

Таким чином, цифровізація сприймається респондентами не лише як технологічний процес, а як ціннісна трансформація — випробування на здатність зберегти довіру, автономію й відповідальність у середовищі алгоритмів і постійного моніторингу.

6. Відкриті відповіді: якісні спостереження

Відповіді на відкриті запитання засвідчили, що викладачі та аспіранти прагнуть діалогу і прозорості, але водночас не завжди відчують достатній захист від потенційних ризиків «формального контролю».

Основні ідеї:

- Потрібен інституційний баланс між довірою й контролем: «антиплагіат — це не кара, а підтримка чесності».
- Необхідно розвивати курси з академічного письма і цитування, щоб молоді викладачі та аспіранти формували етичну культуру ще на етапі підготовки дисертацій.
- Варто створювати внутрішній консультативний центр або «етичну лабораторію», де можна отримати допомогу в спірних випадках замість покарання.
- Цінність академічної свободи ототожнюється із правом на власну думку, наукову гідність і співвідповідальність за якість знань.

Отримані результати свідчать, що в університеті сформовано нормативне поле академічної доброчесності, проте його практична реалізація перебуває на

етапі культурного становлення. Викладачі загалом поділяють принципи свободи й етики, але не завжди впевнені у безпечності цифрового контролю та послідовності процедур.

Сучасні виклики — не лише в оновленні нормативів, а в розвитку «культури довіри»: перехід від каральних механізмів до підтримувальних, від формальної звітності до відповідального партнерства між викладачем, студентом і адміністрацією.

Відтак, результати дослідження підтверджують, що академічна свобода і добросесність мають розглядатися як взаємопов'язані категорії, а їх цифровий вимір потребує не лише технічних, а насамперед гуманітарних гарантій — довіри, рефлексії та освітньої культури, де чесність стає основою, а не загрозою академічної гідності.

ВИСНОВКИ

Дослідження академічної свободи та доброчесності викладача у системі вищої освіти дозволило розкрити їх як взаємопов'язані концепти, що визначають якість, зміст і ціннісні орієнтири сучасного університету. Академічна свобода, закріплена в українському законодавстві, є не лише правом викладача на інтелектуальну автономію, але й складовою демократичної культури освіти, заснованої на довірі, відповідальності та повазі до гідності кожного учасника освітнього процесу.

Історико-філософський аналіз показав, що витoki академічної свободи сягають середньовічних університетів, де утверджувалися принципи самоврядування і автономії знання. Протягом XX–XXI століть це поняття набуло нових змістових вимірів — від інтелектуальної незалежності до соціальної відповідальності науки перед суспільством. У європейському просторі вищої освіти академічна свобода розглядається як системна гарантія інституційної автономії, а її практична реалізація передбачає поєднання свободи з обов'язком дотримання принципів академічної доброчесності.

Проведений аналіз міжнародних документів (UNESCO, ALLEA, IAU, UCU, EUA) та національного законодавства України свідчить, що держава на нормативному рівні забезпечує академічну свободу, автономію закладів освіти, право на педагогічну творчість і свободу думки. Проте механізми реалізації залишаються недостатньо розвиненими: домінують формальні процедури, не завжди забезпечується участь викладачів у колегіальних рішеннях, а адміністративний тиск і централізація управління часто нівелюють суть свободи.

Здобуті результати емпіричного дослідження підтвердили, що переважна більшість викладачів і аспірантів усвідомлюють важливість академічної свободи і доброчесності, проте не завжди обізнані із законодавчими або локальними документами, які регулюють ці питання. Значна частина респондентів вважає участь у прийнятті академічних рішень радше

формальною. Водночас спостерігається обережне ставлення до цифрових технологій: багато викладачів, особливо старшої генерації, побоюються ретроспективної перевірки своїх наукових робіт сучасними антиплагіатними системами. Це свідчить про брак системної підтримки, цифрової етики та механізмів комунікації довіри в університетському середовищі.

Важливою тенденцією є перехід університетів до нових моделей управління — розподіленого лідерства, відкритої науки, цифрової трансформації навчального процесу. У цих умовах академічна свобода набуває нових форм: свободи вибору методів, міждисциплінарності, участі у відкритих дослідницьких спільнотах. Водночас академічна доброчесність стає етичним запобіжником цифрової доби — гарантією прозорості, достовірності та довіри до результатів наукової діяльності.

Аналіз внутрішньоуніверситетських документів Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького засвідчив, що система забезпечення академічної доброчесності має комплексний характер і включає низку положень: Кодекс корпоративної культури, Положення про академічну доброчесність, про комісії з етики та управління конфліктами, про запобігання плагіату тощо. Такі документи створюють цілісну нормативну базу для реалізації академічної свободи на практиці.

Однак реальне утвердження культури академічної свободи потребує не лише правових інструментів, а передусім ціннісної трансформації університетської спільноти. Потрібно формувати внутрішню готовність викладачів до самостійного прийняття рішень, до відкритої взаємодії зі студентами, до відповідального користування цифровими технологіями. Академічна свобода не може існувати без доброчесності, а доброчесність втрачає сенс без свободи мислення.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі узагальнення:

- академічна свобода є багатовимірним явищем, що поєднує правові, педагогічні, етичні та культурні компоненти;
- ефективна реалізація свободи потребує автономії закладів, довіри до викладачів, рівноправної участі студентів і справедливого управління;
- академічна доброчесність виступає основою стійкої освітньої культури, унеможлиблює зловживання свободою та сприяє формуванню професійної гідності викладача;
- цифровізація створює нові виклики для академічної свободи, водночас відкриваючи простір для етичного саморозвитку і міжнародної співпраці.

Отже, академічна свобода у поєднанні з доброчесністю є ключовою умовою реформування вищої освіти, її європейської інтеграції та формування університету нового типу — відкритого, гуманістичного, відповідального.

У перспективі подальшого дослідження потребують питання:

- розроблення моделей цифрової академічної автономії,
- удосконалення механізмів захисту академічної репутації,
- створення ефективних систем підвищення кваліфікації викладачів у галузі етики, медіаграмотності та цифрової доброчесності.

Результати цієї роботи мають практичну цінність для розроблення локальних політик університетів, навчальних курсів з академічної культури, а також для формування професійної ідентичності викладача в умовах глобальних і національних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «Академічна доброчесність в університеті» — ВУМ online. ВУМ online. URL: <https://vumonline.ua/course/academic-integrity-at-the-university/> (дата звернення: 08.07.2025).
2. 1940 Statement of Principles on Academic Freedom and Tenure with 1970 Interpretive Comments. *AAUP*. URL: <https://www.aaup.org/reports-publications/aaup-policies-reports/policy-statements/1940-statement-principles-academic>.
3. A Framework for Developing University Policies on Generative AI Governance: A Cross-national Comparative Study / M. Ming Li et al. *Computers and Society*. URL: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2504.02636>.
4. About | Scholars at Risk. Scholars at Risk. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/about/> (date of access: 01.08.2025).
5. Academic Freedom - ALLEA. *ALLEA | All European Academies*. URL: <https://allea.org/academic-freedom/> (date of access: 11.10.2025).
6. Academic Freedom – V-Dem. *V-Dem*. URL: <https://www.v-dem.net/our-work/research-programs/academic-freedom> (date of access: 11.10.2025).
7. Academic Freedom and Innovation: A Research Note / D. B. Audretsch et al. *SSRN Electronic Journal*. 2023. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4384419> (date of access: 09.10.2025).
8. Academic freedom index. *Our World in Data*. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/academic-freedom-index> (date of access: 11.10.2025).
9. Academic Freedom Should Be Redefined: Point and Counterpoint / T. M. Woods et al. *American Journal of Pharmaceutical Education*. 2016. Vol. 80, no. 9. P. 146. URL: <https://doi.org/10.5688/ajpe809146> (date of access: 09.10.2025).

10. Academic freedom's origin story. *Stanford Report*. URL: <https://news.stanford.edu/stories/2023/05/origin-story-academic-freedom> (date of access: 09.10.2025).
11. Advancing Higher Education in Ukraine: Key Trends Shaping the Third Millennium / O. Chastnyk et al. *OIDA International Journal of Sustainable Development*. 2025. Vol. 18, no. 10. P. 67–76. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=5279134.
12. American Association of University Professors v. Rubio. *Knight First Amendment Institute*. URL: <https://knightcolumbia.org/cases/aaup-v-rubio> (date of access: 10.10.2025).
13. Appiagyei-Atua K. The UNESCO 1997 Recommendation – Is it legally binding?. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/resources/unesco-1997-recommendation-legally-binding-2/>.
14. Appiagyei-Atua K. A Theoretical Review of the Origins of Academic Freedom. URL: <https://www.scholarsatrisk.org/resources/a-theoretical-review-of-the-origins-of-academic-freedom/>.
15. Are edtech platforms threatening academic freedom and intellectual property rights?. *Education International*. URL: <https://www.ei-ie.org/en/item/28554:are-edtech-platforms-threatening-academic-freedom-and-intellectual-property-rights> (date of access: 11.10.2025).
16. Bolden R. et al. Developing and sustaining shared leadership in higher education. London: Leadership Foundation for Higher Education, 2015. 47 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/288591994_Developing_and_sustaining_shared_leadership_in_higher_education
17. Bongaerts J. C. The Humboldtian Model of Higher Education and its Significance for the European University on Responsible Consumption and Production. *BHM Berg- und Hüttenmännische Monatshefte*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s00501-022-01280-w> (date of access: 09.10.2025).

18. Challenges to academic freedom as a fundamental right / J. Vrieling et al. League of European Research Universities. 36 p. URL: https://www.leru.org/files/Publications/2023.04.27_Challenges-to-academic-freedom-as-a-fundamental-right.pdf.
19. Concerns about academic freedom caused by the Russia–Ukraine War / O. Delardas et al. *EMBO reports*. 2022. URL: <https://doi.org/10.15252/embr.202255079> (date of access: 11.10.2025).
20. Contributors to Wikimedia projects. Demers v. Austin - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Demers_v._Austin (date of access: 10.10.2025).
21. Contributors to Wikimedia projects. German University of Digital Science - Wikipedia. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/German_University_of_Digital_Science (date of access: 11.10.2025).
22. Contributors to Wikimedia projects. Leadership Foundation for Higher Education. *Wikipedia, the free encyclopedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Leadership_Foundation_for_Higher_Education (date of access: 01.08.2025).
23. Daston L. Academic freedom – a never-ending story. 2020. 8 p. URL: https://www.mpg.de/14148765/F001_Focus_018-025.pdf.
24. Developing and sustaining shared leadership in higher education / R. Bolden et al. London : Leadership Foundation for Higher Education, 2015. 47 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/288591994_Developing_and_sustaining_shared_leadership_in_higher_education
25. Digital Privacy and Higher Education: How Surveillance Threatens Academic Freedom - Bronfenbrenner Center for Translational Research. *Bronfenbrenner Center for Translational Research*. URL: <https://bctr.cornell.edu/event/digital-privacy-and-higher-education-how-surveillance-threatens-academic-freedom/> (date of access: 11.10.2025).

26. ESS Journal launched its thematic dossier on academic freedom. *UNESCO*. URL: <https://www.iesalc.unesco.org/en/articles/ess-journal-launched-its-thematic-dossier-academic-freedom> (date of access: 10.10.2025).

27. Examining threats to academic freedom in America and the world. *Harvard Kennedy School | Harvard Kennedy School*. URL: <https://www.hks.harvard.edu/faculty-research/policy-topics/education-training-labor/examining-threats-academic-freedom-america> (date of access: 11.10.2025).

28. Faculty Report Declining Academic Freedom. *AAUP*. URL: <https://www.aaup.org/news/faculty-report-declining-academic-freedom>.

29. Generative AI in Higher Education: Seeing ChatGPT Through Universities' Policies, Resources, and Guidelines / H. Wang et al. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. 2024. P. 100326. URL: <https://doi.org/10.1016/j.caeai.2024.100326> (date of access: 11.10.2025).

30. Global concerns rising about erosion of academic freedom – Harvard Gazette. *Harvard Gazette*. URL: <https://news.harvard.edu/gazette/story/2025/08/global-concerns-rising-about-erosion-of-academic-freedom/> (date of access: 11.10.2025).

31. Global Observatory on Academic Freedom | King's College London. *King's College London*. URL: <https://www.kcl.ac.uk/research/global-observatory-on-academic-freedom> (date of access: 11.10.2025).

32. Hachkevych A. Academic freedom in the AI era on the agenda of the higher education system of Ukraine. (Preprint). URL: https://www.researchgate.net/publication/385916020_Academic_freedom_in_the_AI_era_on_the_agenda_of_the_higher_education_system_of_Ukraine.

33. How academic freedom is monitored?. *European Parliament*. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU\(2023\)740228_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2023/740228/EPRS_STU(2023)740228_EN.pdf) (date of access: 10.10.2025).

34. How universities can protect and promote academic freedom EUA principles and guidelines. 2025. 10 p.

URL: <https://www.eua.eu/publications/positions/how-universities-can-protect-and-promote-academic-freedom.html> (date of access: 07.07.2025).

35. Integrity (Stanford Encyclopedia of Philosophy). Stanford Encyclopedia of Philosophy. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/integrity/>(<https://plato.stanford.edu/entries/integrity/>) (date of access: 01.08.2025).

36. Ivanenko N. Two years of twinning: challenges in Ukrainian higher education. URL: <https://www.universitiesuk.ac.uk/universities-uk-international/insights-and-publications/uuki-blog/two-years-twinning-challenges-ukrainian>.

37. Kimizoglu I., Vespa M. Survey on Academic Freedom, Institutional Autonomy and Academic Integrity from a Student Perspective. *Home - European Students' Union*. URL: https://esu-online.org/wp-content/uploads/2023/01/ESU_2023_Academic_Freedom_from_a_Students_Perspective_Survey_Report.pdf (date of access: 07.07.2025).

38. Kisson C., Karran T. Academic Freedom in the Digital University. UCU. 224 p. URL: https://www.ucu.org.uk/media/14406/Academic_Freedom_in_the_Digital_University_Report/pdf/Academic_Freedom_in_the_Digital_University_Report.pdf.

39. Köseoğlu S. Critical Digital Pedagogy in Higher Education. Athabasca University Press, 2023. URL: https://www.aupress.ca/app/uploads/120310_Koseoglu_et_al_2023-Critical_Digital_Pedagogy_in_Higher_Education.pdf.

40. Kovács K. ACADEMIC FREEDOM AS A LEGAL CONCEPT IN EUROPE TOWARDS A MORE EFFECTIVE SUPRANATIONAL JUDICIAL PROTECTION. 9 p.

41. Lee P. A Contract Theory of Academic Freedom. *SSRN Electronic Journal*. 2014. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2408530> (date of access: 09.10.2025).

42. Magna Charta Universitatum 2020. *Observatory Magna Charta Universitatum*. URL: <https://www.magna-charta.org/magna-charta-universitatum/mcu2020> (date of access: 10.10.2025).

43. Oleksiyenko A. Soviet Legacy and Colonial Mentality: Continuity and Change in Ukraine's Higher Education. *East/West: Journal of Ukrainian Studies*. 2025. Vol. 10, no. 2. P. 114–41. URL: <https://doi.org/10.21226/ewjus731> (date of access: 11.10.2025).

44. Professors worry about “digital surveillance” of their work. *Inside Higher Ed | Higher Education News, Events and Jobs*. URL: <https://www.insidehighered.com/news/faculty-issues/academic-freedom/2024/05/10/professors-worry-about-digital-surveillance-their> (date of access: 11.10.2025).

45. Pupkis A., Saulius T. Higher education: academic freedom and social responsibility. *Humanities Studies*. 2023. Vol. 94, no. 17. P. 127–136. URL: <https://doi.org/10.32782/hst-2023-17-94-13> (date of access: 01.08.2025).

46. Recommendation concerning the Status of Higher-Education Teaching Personnel. *UNESCO*. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-concerning-status-higher-education-teaching-personnel> (date of access: 11.10.2025).

47. Reichman H. From the Editor: Academic Freedom around the World. *Academe magazine*. URL: <https://www.aaup.org/academe/issues/105-1/editor-academic-freedom-around-world>.

48. Ronald Dworkin: Law as Integrity. *Theory of Jurisprudence*. URL: <https://theoryofjurisprudence.blogspot.com/2007/12/ronald-dworkin-law-as-integrity.html> (date of access: 01.08.2025).

49. Scholars at Risk. Promoting higher educational values. A Guide for Discussion. 2017. 28 p. URL: [https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2018/08/SAR_Promoting-Higher-Education-Values-

Guide.pdf](https://www.scholarsatrisk.org/wp-content/uploads/2018/08/SAR_Promoting-Higher-Education-Values-Guide.pdf)

50. Shannon A. G., Eden D. D. Academic freedom, integrity and research ethics. *Journal of Social Science Research*. 2018. Vol. 12, no. 2. P. 2672–2679. URL: <https://doi.org/10.24297/jssr.v12i2.7393>) (date of access: 07.07.2025).

51. Shannon T. Academic Freedom and Academic Integrity. *International Journal for Business Education*. 2023. Vol. 164, no. 1. URL: (<https://doi.org/10.61403/2164-2885.1132>) (date of access: 07.07.2025)

52. Slowey M., Taylor R. *Academic Freedom: Core Value or Elite Privilege?* Routledge, 2024. 226 p.

53. Smith M. *The Abundant University Remaking Higher Education for a Digital World*. The MIT Press, 2023.

54. Sun J. C. Academic Freedom in US Higher Education: Rights Emergent from the Law and the Profession. *Encyclopedia*. 2025. Vol. 5, no. 2. P. 64. URL: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia5020064> (date of access: 09.10.2025).

55. The European Code of Conduct for Research Integrity - ALLEA. *ALLEA / All European Academies*. URL: <https://allea.org/code-of-conduct/> (date of access: 11.10.2025).

56. Tomic S., Radeljic B. University autonomy under democratic backsliding: a case study of a plagiarism investigation against Serbian Minister of Finance (2014–2019). *Higher Education*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00811-7> (date of access: 10.10.2025).

57. TRANSPARENCY INTERNATIONAL UKRAINE РІЧНИЙ ЗВІТ 23. 58 c. URL: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2024/06/zvit2023_ukr.pdf.

58. Van Alstyne W. W. The Specific Theory of Academic Freedom and the General Issue of Civil Liberties*. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 1972. Vol. 404, no. 1. P. 140–156. URL: <https://doi.org/10.1177/000271627240400112> (date of access: 09.10.2025).

59. Victory for Academic Freedom and Institutional Autonomy: Case C-66/18 Commission v Hungary - European Students' Union. *European Students' Union*. URL: <https://esu-online.org/victory-for-academic-freedom-and-institutional-autonomy-case-c-66-18-commission-v-hungary/> (date of access: 10.10.2025).

60. Vozar T. M. Academic Freedom in the English Revolution: Libertas Scholastica, Libertas Philosophandi, and the Reformation of the Universities. *Journal of the History of Ideas*. 2025. Vol. 86, no. 1. P. 49–73. URL: <https://doi.org/10.1353/jhi.2025.a949927> (date of access: 09.10.2025).

61. Whetsell T. A., Sidorova J., Yang J. J. Academic Freedom and International Research Collaboration: A Longitudinal Analysis of Global Network Evolution. *Quantitative Science Studies*. 2025. P. 1–29. URL: <https://doi.org/10.1162/qss.a.22> (date of access: 09.10.2025).

62. Автономія та врядування у вищій освіті: монографія / Воробйова О. П., Горецька Т. О., Дем'яненко Н. М., Калашнікова С. А., Коваленко О. М., Луговий В. І., Сич О. В., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В., Ткаченко В. П. К.: Інститут вищої освіти НАПН України, 2015. 192 с.]

63. Академічна доброчесність в освітньо-науковому процесі Університету. *Львівський Національний Університет Ветеринарної Медицини та Біотехнологій*. URL: <https://lvet.edu.ua/images/step/2022/05/18/akdobr.pdf> (дата звернення: 11.10.2025).

64. Академічна доброчесність: онлайн-курс для викладачів. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/prometheus-free/akademichna-dobrochesnist-dlya-vykladachiv/>

65. ВЕЛИКА ХАРТІЯ УНІВЕРСИТЕТІВ. *Wayback Machine*. URL: <https://web.archive.org/web/20220223224811/http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian> (date of access: 10.10.2025).

66. Герцюк Д. Академічні свободи у системі цінностей вищої освіти: еволюція і сучасний стан. Вісник Львів. нац. ун-ту ім. Ів. Франка. Серія

педагогічна. 2009. Вип. 25. Ч. 4. С. 16–24. URL: <http://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/pedagogics/article/viewFile/5397/5407>

67. Дем'яненко Н. М. Європейський регіон вищої освіти: пріоритети розвитку університету. Вісник Черкаського нац. ун-ту ім. Б. Хмельницького. Серія педагогічні науки. 2008. Вип. 125. С. 3–8.

68. Доброчесний - тлумачення, орфографія, новий правопис онлайн. СЛОВНИК - тлумачний словник української мови, орфографічний словник онлайн. URL: [\[https://slovnuk.ua/index.php?swrd=доброчесний\]](https://slovnuk.ua/index.php?swrd=доброчесний)(<https://slovnuk.ua/index.php?swrd=доброчесний>) (дата звернення: 01.08.2025).

69. Дотримання академічної доброчесності - УКУ. УКУ. URL: <https://ucu.edu.ua/about/ofitsijna-informatsiya/akademichna-dobrochesnist/> (дата звернення: 11.10.2025).

70. Дуліба Є., Гришко В. Академічна доброчесність в освітньо-науковому просторі України: соціальні виклики та перспективи удосконалення. Наукові записки. Серія «Право». 2023. № 14. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2023-14-6-12> (дата звернення: 09.07.2025).

71. Європейський кодекс дослідницької доброчесності. Європейська федерація академій наук, 2013. 24 с. URL: <https://allea.org/wp-content/uploads/2024/09/CoC2023-Ukrainian.pdf>.

72. Завантаження | Нормативні документи | Система забезпечення якості освітньої діяльності | Нормативна база НаУКМА | Документи НаУКМА. *Національний університет «Києво-Могилянська академія» – Національний університет «Києво-Могилянська академія».* URL: https://www.ukma.edu.ua/index.php/about-us/sogodennya/vakansii/cat_view/1-dokumenty-naukma/12-normatyvna-baza-naukma/6-systema-zabezpechennia-iakosti-osvitnoi-diialnosti-ta-iakosti-vyshchoi-osvity/71-normatyvni-dokumenty (дата звернення: 11.10.2025).

73. Заєць С. Індекс академічної свободи в Україні та світі: концептуальні підходи та порівняльна динаміка. *Статистика України*. 2024. Т. 2, № 105. С. 46–59. URL: [https://doi.org/10.31767/su.2\(105\)2024.02.05](https://doi.org/10.31767/su.2(105)2024.02.05).
74. Ідея університету: Антологія / Упоряд.: М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська; Відп. ред. М. Зубрицька. Львів: Літопис, 2002. 304 с.
75. Кодекс честі Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
76. Колесніков А. Академічна доброчесність в українському освітньо-науковому просторі: проблеми та соціальні загрози. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2019. № 24. С. 122–128.
77. Курс для викладачів дисципліни «Антикорупція та доброчесність». Home - portal. URL: <https://learning.nazk.gov.ua/courses/course-v1:NACP+osv005+2024-08/about/> (дата звернення: 01.08.2025).
78. Линовицька О. Академічні свободи та університетська автономія. Вища освіта України. 2011. № 3. С. 27–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vou_2011_3_7
79. Маріупольський державний університет: приклад стійкості та інновацій. *Омбудсман України*. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/mariupolskij-derzhavnij-universitet-priklad-stijkosti-ta-innovacij.
80. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. *Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти*. URL: <https://naqa.gov.ua/> (дата звернення: 10.10.2025).
81. Положення про забезпечення дотримання академічної доброчесності у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. *Вчена рада*. URL: <https://senate.knu.ua/> (дата звернення: 11.10.2025).
82. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII : станом на 1 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 07.07.2025).

83. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності : Постанова Каб. Міністрів України від 30.12.2015 № 1187 : станом на 4 січ. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-п#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

84. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Наказ МОН України від 15.05.2024 № 686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1013-24#Text> (дата звернення: 10.10.2025).

85. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII : станом на 7 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 07.07.2025).

86. Рижук Ю., Полякова І. Освітній омбудсмен у системі забезпечення та захисту прав здобувачів освіти. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Т. 2, № 16. С. 151–162. URL: https://lawjournal.com.ua/web/uploads/pdf/ЮчНАВС_2018_Том%208,%20№2_151-162.pdf.

87. Смолінська О., Кульгавець Х. Академічна свобода й доброчесність викладача як першооснова університетської реформи. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 8(16). URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8\(16\)-260-274](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-8(16)-260-274) (дата звернення: 09.10.2025).

88. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. *МОН України*. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/vishcha-osvita-ta-osvita-doroslikh/strategiya-rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-na-2022-2032-roki>.

89. Філіпенко Л. В., Думанський О. В., Козак О. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії*. 2023. № 19. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.7966703> (дата звернення: 09.07.2025).

90. Філіпова Н.М. Поняттєвий компонент семантичної структури концепту «доброчесність». *Записки з українського мовознавства*. 2023. Випуск

30. С. 220–229. URL: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2023.30.289284> (дата звернення: 01.08.2025).

91. International Association of Universities. *International Association of Universities*. URL: <https://iau.global/> (date of access: 11.10.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Академічна свобода і доброчесність у цифровому університеті

Мета дослідження:

Вивчити рівень обізнаності учасників освітнього процесу щодо нормативно-правових основ академічної свободи та академічної доброчесності, а також досвід їх реалізації в освітньо-науковому середовищі Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С. З. Гжицького.

Примітка:

Опитування є анонімним. Відповіді використовуються лише для наукових цілей відповідно до принципів академічної доброчесності.

I. Загальна інформація (соціально-професійний блок)

Ваша роль в університеті:

Викладач

Аспірант

Магістрант

Інший (уточніть) _____

Стаж педагогічної або навчальної діяльності (для викладачів — педагогічний стаж, для студентів — навчання у ЗВО):

Менше 3 років

3–10 років

Понад 10 років

II. Обізнаність із законодавчими та локальними документами

Чи знайомі Ви з положеннями Закону України «Про освіту» щодо академічної свободи та доброчесності (ст. 42, 54)?

- Так, добре знайомий(а)
- Частково знайомий(а)
- Чув(ла), але не читав(ла)
- Ні

Чи знайомі Ви з документами, що регулюють академічну доброчесність у нашому університеті (Кодекс корпоративної культури, Положення про комісію з етики, систему запобігання плагіату тощо)?

- Так, ознайомлений(а) і користуюся ними
- Ознайомлений(а), але не звертаюся до них у роботі
- Лише чув(ла) про їх існування
- Не знайомий(а)

Як Ви оцінюєте зрозумілість і доступність цих документів для учасників освітнього процесу?

- Дуже зрозумілі та зручні у використанні
- Переважно зрозумілі, але потребують оновлення
- Надто формальні, складні для сприйняття
- Важко відповісти

На Вашу думку, чи достатньо університет інформує студентів і викладачів про принципи академічної свободи та доброчесності?

- Так, системно і регулярно
- Іноді, у формі окремих заходів
- Недостатньо

Зовсім ні

III. Реалізація академічної свободи на практиці

Як Ви реалізуєте власну академічну свободу у викладанні / навчанні? (можна обрати кілька варіантів)

Вільно обираю методи й технології навчання

Розробляю або оновлюю навчальні матеріали

Висловлюю власну наукову позицію

Співпрацюю з іншими кафедрами / інститутами

Інше (уточніть) _____

Чи траплялися у Вашій практиці ситуації, які можна розцінити як обмеження академічної свободи (адміністративний тиск, цензура, обмеження тем, тощо)?

Так (опишіть коротко) _____

Ні

Важко відповісти

Які чинники, на Вашу думку, найбільше впливають на рівень академічної свободи у ЗВО?

Адміністративна структура

Академічна культура

Рівень поінформованості викладачів і студентів

Фінансування науки та освіти

Інше (уточніть) _____

IV. Академічна доброчесність і цифрове середовище

Які інструменти доброчесності Ви застосовуєте у своїй роботі / навчанні?

- Системи перевірки плагіату (Unicheck, StrikePlagiarism тощо)
- Цитування згідно зі стандартами (APA, ДСТУ, Chicago)
- Використання відкритих даних із дотриманням ліцензій
- Звітування про результати досліджень у відкритому доступі
- Інше _____

Як Ви ставитеся до використання штучного інтелекту (ChatGPT, Grammarly, QuillBot тощо) у навчанні чи дослідженнях?

- Позитивно, як до інструменту підтримки
- Обережно, потребує регулювання
- Негативно, вважаю, що це загрожує доброчесності
- Важко відповісти

Чи відчуваєте Ви, що цифрове середовище (онлайн-платформи, LMS, дистанційне навчання) звужує чи розширює академічну свободу?

- Розширює
- Частково обмежує
- Значно обмежує
- Не впливає

V. Відкрите запитання (для якісного аналізу)

На Вашу думку, що є головною умовою забезпечення реальної академічної свободи у нашому університеті?

(Відкрита відповідь)

Які конкретні кроки могли б підвищити рівень академічної доброчесності у ЗВО?

(Відкрита відповідь)

VI. Підсумок

Дякуємо за участь!

Ваші відповіді допоможуть дослідити стан реалізації академічної свободи та доброчесності у вищій освіті України і сприятимуть розвитку етичної, правової та академічної культури університетської спільноти.